

VILÁG- TÖRTÉNET

15. (47.) évfolyam 2025. 4.

AZ ELTE HUMÁN TUDOMÁNYOK KUTATÓKÖZPONTJA
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI KUTATÓINTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **TÚRÓCZI TAMÁS**
A SPANYOL–JAPÁN KAPCSOLATOK FORMÁI
III. FÜLÖP URALMA IDEJÉN
- **BORDÁS BERTALAN**
A BRIT KÜLPOLITIKAI DÖNTÉSHOZÁS SZÍNTEREI
A VIKTORIÁNUS KORBAN
- **LAJOS MÁTÉ**
AZ USZTASA EMIGRÁCIÓ ELSŐ ÉVEI
- **KERTÉSZ TÜNDE FRUZZSINA**
KÁLLAY MIKLÓS ELSŐ EMIGRÁNS ÉVEI
AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN
- **VÁRDAI LEVENTE**
MAGYAR CSERKÉSZEK AUSZTRÁLIÁBAN
- **SZEMLE**
DEMETER GÁBOR ÍRÁSA

VILÁGTÖRTÉNET
Az ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja
Történettudományi Kutatóintézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Martí Tibor, Vámos Péter
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Lovaš Eldina, Majoros István, Mihalik Béla Vilmos,
Pók Attila, Poór János

TARTALOM

A külpolitikai döntések születése (Bíró László)	481
<i>Tanulmányok</i>	
Túróczy Tamás: A spanyol–japán kapcsolatok formái III. Fülöp uralma idején	483
Bordás Bertalan: A brit külpolitikai döntéshozás színterei a viktoriánus korban	515
Lajos Máté: Az usztasa emigráció első évei	559
Kertész Tünde Fruzsina: Kállay Miklós első emigráns évei az Amerikai Egyesült Államokban	593
Várdai Levente: Magyar cserkészek Ausztráliában	617
<i>Szemle</i>	
A Bánát két tükre (Demeter Gábor)	635

Az usztasa emigráció első évei

Jugoszláviában az 1920-as évek belpolitikáját végig heves politikai ellentétek jellemezték. A politikai élet 1928-ban válságba torkollott, amikor a belgrádi parlamentben a Horvát Parasztpárt (Hrvatska seljačka stranka, HSS) egyes politikusai ellen merényletet követtek el, amelybe a párt vezetője, Stjepan Radić belehalt. A krízis megfékezése érdekében az uralkodó, I. Sándor király diktatúrát vezetett be országában. Nem sokkal a királyi proklamációt követően Ante Pavelić emigrációba vonult, ahol igyekezett támogatókat találni a horvát függetlenség ügyéhez. Jelen tanulmány a horvát nacionalisták szélsőséges ágának, az usztasa szervezetnek (Ustaša, Hrvatska revolucionarna organizacija, UHRO) a működését, tevékenységét, szervezeti felépítését, eszmeiségét és célkitűzéseit vizsgálja az emigráció első éveiben.

A parlamenti merénylettől a királyi diktatúra kikiáltásáig

A pártok, illetve a délszláv államot alkotó nemzetek közötti ellentétek az 1920-as évek végén egyre hevesebbé váltak, és jóval túlmutattak a parlamenti bekiabálásokon. 1928 júniusában a kormánypárti *Jedinstvo* lap vezércikkeiben Stjepan Radićot és Svetozar Pribičevićet támadta, illetve Vladimir Ristović szerkesztő meggyilkolásuk gondolatával is eljátszott.¹ Június 20-án Puniša Račić szerb radikális képviselő a parlamentben tüzet nyitott a Horvát Parasztpárt képviselőire. Đuro Basariček és Pavle Radić a helyszínen életüket veszítették, Stjepan Radić súlyosan, Ivan Pernar és Ivan Granda könnyebben sérültek meg.

A merénylet hírére a lakosság kivonult az utcára a nagyobb horvát városokban, ami nem egy esetben összecsapásokba torkollott a kirendelt fegyveres erőkkel. A parlamentben történetekre sokan úgy tekintettek, hogy a merényletet nem egyes személyek, hanem a horvát nemzet ellen követték el.² Egyesek az udvar által meg-

* A szerző az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskolájának doktorjelöltje (1088 Budapest, Múzeum krt. 6–8.).

1 Ristović, Vladimir: Sa svinjama može se samo njihovim jezikom razgovarati. In: *Jedinstvo* [Beograd], 1. (1928) 3. sz. 1. (1928. június 14.); Ristović, Vladimir: Svinje ostaju svinje. Uo. 1. (1928) 4. sz. 1. (1928. június 17.) 1. A cikkekben – „A disznókkal csak a saját nyelvükön lehet beszélgetni” és „A disznók disznók maradnak” – a disznók kifejezést az SDK két vezérére használta az író.

2 Veselinović, 2018. 609.

rendelt akciót láttak az eseményekben, amivel a király számára egyre kellemetlenebb Radićot akarták félreállítani az útból.³ Sándor a feszültségek lecsillapítása és a politikai helyzet normalizálása érdekében felajánlotta a kórházban fekvő Radićnak a miniszterelnökséget, aki visszautasította azt. Az uralkodó ezenfelül eljátszott az amputáció gondolatával is, vagyis a szlovén és bizonyos horvát területek leválasztásával létrehozta volna Nagy-Szerbiát, ám az ötlet ellen a Paraszt–Demokrata Koalíció (Seljačko-demokratska koalicija, SDK) vezetői is tiltakoztak.⁴ A merényletet követően az SDK képviselői kivonultak a parlamentből, a kormány lemondását és új választások kiírását követelték. Augusztus 1-jei határozatukban már minden történelmi és etnikai régió államon belüli egyenlőségéért léptek fel. Augusztus 8-án Stjepan Radić belehalt a sérüléseibe, utódja Vladko Maček lett a Horvát Parasztpárt élén.

Az ősz folyamán a fegyveres felkelés gondolata is felmerült, amellyel a horvátok kimondták volna a Belgrádtól való elszakadást. Az akcióhoz szükséges fegyvereket Olaszországból kívánták beszerezni, azonban ezekről a lépésekről az olasz kormány keveset tudott. A kapcsolatokat az olaszokkal a magyarokon keresztül kívánták intézni. A megmozdulás tervével Maček és Milan Šufflay is foglalkozott, ám a magyar jelentések nem egy átgondolt koncepcióról írtak.⁵

Az események során a Horvát Blokk is a Paraszt–Demokrata Koalíció politikáját követte, augusztus 3-án csatlakozott annak képviselői klubjához. Radić halálát megelőzően Pavelić rendezte a viszonyát a Horvát Parasztpárt vezetőjével, továbbá hajlandónak mutatkozott a korábbi sérelmeket félretéve együttműködni a Parasztpárttal és Svetožar Pribičevićcel is.⁶ A Horvát Jogpárt (Hrvatska stranka prava, HSP) alelnöke a nyár végén vetette bele magát aktívabban az események sodrába. Amikor augusztus elején Zágrábban Josip Šunjić (Šunić), a Parasztpárt ifjúsági szervezetének tagja lelőtte Vladimir Ristićot, a *Jedinstvo* szerkesztőjét, Pavelić rögtön vállalta a védelmét a bíróság előtt.⁷

Pavelić a jogpárti ifjúsággal szervezkedésbe kezdett. A Horvát Jogpárti Köztársasági Ifjúság Szövetség (Savez Hrvatske pravaške republikanske omladine, SHPRO) a nyár folyamán összefogott más horvát pártok ifjúsági támogatóival.

3 Perčec, 1931. 22. Az első usztasa emigrációban elterjedté vált az a nézet, hogy Radić meggyilkolása hátterében Sándor király állt.

4 Az amputációról szóló elképzeléseket Slavko Cihlar föderalista újságíró 1928 októberében megjelent füzetében mutatta be röviden. Cihlar, 1928. Radić júliusban, Maček pedig ősszel már hajlott a horvátok elszakadására, míg Pribičević szeretne volna a kérdést a délszláv állam határain belül megoldani. Trumbić ősszel Londonban és Párizsban próbált segítséget szerezni az ügyüknek, a két nagyhatalom azonban továbbra is a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság fenntartása mellett állt ki. Az 1920-as évek sikertelen próbálkozásai tanulságként szolgáltak a függetlenségpártiaknak, hogy céljaik támogatását ne a francia és a brit politikától várják. Lásd még: Sadkovich, 2010. 68., 73., 76., 80.

5 MNL OL K 64 40. doboz, 16/b tétel, 634/pol-1928, Horvát közeledés, 1928. október 24.; MNL OL K 64 40. doboz, 16/b tétel, 676/pol-1928, 1928. november 15. Milan Šufflay történész, publicista, albanológus. Az Osztrák–Magyar Monarchia idején a horvát–magyar unió híve volt, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság idején a Horvát Jogpártot támogatta.

6 Rádics kibékült egyik legelkeseredettebb ellenfelével. In: *Magyarság*, 9. (1928) 167. (2235.) sz. 7. (1928. július 25.); Simon Vilmos: Mit mondott Radics István közvetlenül a halála előtt? In: *Pesti Hírlap*, 50. (1928) 186. sz. 3–4. (1928. augusztus 17.)

7 Sadkovich, 2010. 72–73.

Szeptember 2-án megtartották a második nagygyűlésüket Zágrábban, ahol Branimir Jelić orvostanhallgató elnökölt, az előadók között kiemelt helyen szerepelt Pavelić. A gyűlés résztvevői a fennálló problémákra továbbra is Horvátország függetlenségében látták a megoldást.⁸

Október 1-jén Pavelić és a jogpárti ifjúsági szövetség tagjai létrehozták a Horvát Domobrán (Hrvatski domobran) szervezetet. A szervezetet sportegyesületként jegyezték be, ám célja a horvát függetlenség kivívása volt, akár fegyveres úton is. A legális egyesület álarca mögött egy illegális félkatonai szervezetet terveztek kialakítani, a tagságnak fegyveres kiképzést akartak nyújtani.⁹ A Horvát Domobránt azonban nem pártalakulatlak, hanem egy pártok felett átívelő összhorvát mozgalomnak szánták. Jelić visszaemlékezéseiben arról írt, a szervezetet rajta kívül Pavelić és Gustav Perčec, a Horvát Jogpárt titkára vezették.¹⁰ A „kék ingesekre” Bajza József a leendő horvát állam karhatalmaként hivatkozott.¹¹ Nem kizárt, hogy a domobrán szervezetet a Belső Macedón Forradalmi Szervezet (Vnatrešna Makedonska Revolucionna Organizacija, VMRO) mintájára hozták létre.¹²

Novemberben a Jogpárt ifjúsági lapja, a *Starčević* megszűnt, helyét a *Hrvatski domobran* vette át. A kiadvány mindössze négy rendes és két különszámot élt meg, amelyeket többzetres példányszámban nyomtattak.¹³ Az újságban horvát képviselők írásait – pártállástól függetlenül – közölték. A cikkek rendre támadták a kormányt és a közös államiséget, emiatt a cenzúra néhány mondattól akár egy teljes oldalig megtiltotta a szövegek megjelenését.¹⁴

A délszláv állam megalakulásának 10. évfordulóját országsszerte nagyszabású rendezvények keretein belül tervezte megünnepelni a kormányzat. Zágrábban 1929. december 1-jén az egyetemi hallgatók – a Horvát Parasztpárt, a Horvát Jogpárt és a Horvát Föderalista Parasztpárt követői – tüntetést szerveztek. A zágrábi katedrálisra három fekete zászlót tűztek ki, amelyeket az ünnepi miséről kijövő tiszt-

8 Sabor Pravaške omladine. In: *Starčević* [Zagreb], 3. (1928) 18. sz. 2–4. (1928. szeptember).

9 Jareb, M., 2006b. 55–56.

10 Jareb, J., 1982. 23. Gustav Perčec az 1920-as években a Horvát Jogpártban tevékenykedett. 1923-ban a párt polgári klubjának titkárává választották, emellett a *Pravaš*, a párt egyik lapjának a szerkesztője is volt. Matijević, 2013. 491–493.

11 MNL OL K 64 40. doboz, 16/b tétel, Bajza József levele, 1928. október. 20. A megnevezés az egyenruha részét képező kék színű ingre vonatkozott.

12 Kiss Sándor szófiai magyar ügyvivő 1928. augusztus 27-i üzenete a következőket is tartalmazta: „Annnyit azonban már most is jelenthetek, hogy macedón részről a horvátoknak már többször tettek advance-okat, hogy az ORIM-hoz hasonlóan a horvátok is tömörüljenek forradalmi szervezetekbe, de a horvátok emez indítványokat mindig igen hűvösen fogadták, és a macedónok a horvát részről várható támogatást és együttműködést illetően nagyon szkeptikusak.” MNL OL K 64 47. doboz, 16/a tétel, 95/pol-1928, Horvát–macedón vonatkozások, 1928. augusztus 27.

13 Pavelić 1930-ban 24 ezer példányt említett meg, Mijo Bizik az emigrációban még 15 ezer példányról írt, a második világháborúban pedig már 30 ezerről. Jelić is az utóbbi számot adta közre visszaemlékezéseiben. *Ustaša. Vjesnik hrvatskih revolucionara* [Ustaški logor], 1930. június. 7.; Bizik, 1933. 112.; Bizik, 1942a. 88.; Jareb, J. 1982. 26.

14 Egyes számok először teljes egészükben jelentek meg, majd utólagosan kellett a cenzúrázott változatot kiadni. A 2. szám 6. oldala például szinte teljesen üresen került forgalomba. *Hrvatski domobran* [Zagreb], 1. (1928) 2. sz. 6. (1928. november. 30.)

viselőkre ejtettek.¹⁵ Az este folyamán a tüntetők összecsaptak a karhatalommal, aminek halálos áldozata is lett. A következő napokban a demonstrációk folytatódtak, amiről a *Hrvatski domobran* rendre be is számolt.

Branimir Jelić és Gustav Perčec időközben hírt kaptak arról, hogy a tüntetések miatt le fogják tartóztatni őket, ezért ezt elkerülendő december 6-án Magyarországra szöktek. A hónap végén ugyan visszatértek Zágrádba, de januárban ismét külföldre távoztak.¹⁶

A feszült hangulatban nagyobb teret kaptak a szeparatista tendenciák, ám ezek nem váltak domináns nézetté a horvát társadalomban. A merénylet Radić és társai ellen mindenképpen növelte a távolságot a horvátok és a szerbek között. A nyári–ősi események erősítették a horvát nemzeti tudatot az egységes jugoszláv nemzeteszmével szemben, amely érezhetően veszített vonzerejéből az 1920-as években, ugyanakkor 1928 második felében nem történt kísérlet Horvátország függetlenségének kikiáltására, ami jelezte, hogy a horvátok elégedetlensége inkább a berendezkedés, mintsem a közös államiság ellen irányult.

A belpolitikai zavarok megnehezítették a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság működését. Sándor úgy vélte, a parlamentarizmus csődöt mondott, így 1929. január 6-án kihirdette személyi diktatúráját. A király felfüggesztette az 1921. évi vidovdáni alkotmányt, feloszlatta a parlamentet, betiltotta a pártokat. Az új, abszolutista hatalom elvben a nemzetek felett állt, így a történelmi régiók helyett kilenc bánságra osztotta fel az országot, melyek nevüket a fontosabb folyókról kapták.¹⁷ A kormány élére Petar Živković tábornok, a királyi testőrség parancsnoka került. A jugoszláv unitarizmus elve alapján az országot 1929. október 3-tól hivatalosan Jugoszláv Királyságnak nevezték.¹⁸

Az új rendszerben a hatalom rajta tartotta a szemét az ellenzéki képviselők egy részén. Pavelić tisztában volt azzal, hogy őt is figyelik. Mivel legális tevékenységre nem maradt lehetősége az országon belül, így az emigráció mellett döntött. A külföldre távozás időpontjáról és irányáról több változat is olvasható az usztasákkal foglalkozó szakirodalomban. Ormos Mária könyvében január 7-re tette Pavelić távozását, aki közvetlenül Bécsbe utazott ekkor.¹⁹ Az újabb munkákban a kutatók a január 19-ről 20-ra virradó éjszakát jelölték meg a távozás dátumának. A Hrvoje Matković által idézett rendőrségi jelentés alapján ekkor utazott vonattal Bécsbe, de

15 A zászlókkal a tüntetők a horvátok gyászát akarták kifejezni. A zászlókra dátumokat is felírtak, erről több történet fennmaradt. Az egyik verzió szerint a lobogókra egy-egy dátumot festettek, így az egyesülés (1918. december 1.), a zágrábi tüntetés (1918. december 5.) és a belgrádi merénylet (1928. június 20.) napját. Egy másik változat szerint az egyesülés és a belgrádi merénylet dátuma szerepelt a két szélső zászlón, míg a középsőn a horvát címer a horvátok elégedetlenségét szimbolizálta. Petnajst tužnih godina. In: *Nezavisna hrvatska država* [Berlin], 1. (1933) 13. sz. 1. (1933. december 1.); Jareb, J. 1982. 618–619.

16 Jareb, M., 2006b. 65.

17 Ezek közül hatban a szerbek (Drinai, Dunai, Moravai, Vardari, Vrbasi, Zétai bánság), kettőben a horvátok (Szávai, Tengermelléki bánság) és egyben a szlovénok (Drávai bánság) alkottak többséget.

18 Juhász, 1999. 58–59.; Bilandžić, 1999. 85–86.; Sokcsevits, 2011. 492.

19 Ormos, 1984. 61.

a határon nem figyeltek fel rá az illetékes szervek.²⁰ Vladeta Milićević, aki akkor Bécsben Jugoszlávia képviselője volt a Nemzetközi Bűnügyi Rendőrség Bizottságában (IKPK), könyvében megemlíttette, hogy néhány nappal korábban értesítették Belgrádból Pavelić bécsi utazásáról, illetve ekkor kapta meg a megfigyelésére szóló parancsot.²¹

Kérdessé teszi az út titkos jellegét, hogy a korabeli sajtó is beszámolt róla. A *Magyarság* január 24-i száma közölte, hogy Pavelić hamis útlevéllel átszökött Ausztriába.²² A Jogpárt lapja, a *Hrvatsko pravo* január 26-án adott hírt a politikus bécsi útjáról.²³

Pavelić visszaemlékezéseiben leírta a távozásának körülményeit. A történet szerint Zágrábból Karlovacra autóval vitték, ahonnan vonattal utazott az olasz-jugoszláv határig, amelyet január 20-án Sušaknál lépett át. Itt az egyik ismerőse elterelte a csendőrök figyelmét, ezért úgy engedték át Pavelićet, hogy nem vették észre, hogy az útlevele már nem érvényes. A határtól Triesztbe, onnan pedig Bécsbe utazott.²⁴ Mario Jareb véleménye elfogadható: Pavelićnek nem állt érdekében a távozásának körülményeit elferdíteni.²⁵ Az elkövetkező években kiépülő usztasa mítosz rendre idézte Pavelić állítólagos búcsúmondatát. „Isten veletek! Vagy a szabad horvát államba térek vissza, vagy soha többé!”²⁶

Az usztasa emigráció 1929-ben

1929 elején Pavelić Bécsbe érkezett. Branimir Jelić már január 11-én Ausztriába szökött, Gustav Perčec Magyarországon keresztül utazott az osztrák fővárosba. A jogpárti emigrációt kezdettől fogva segítette az Osztrák–Magyar Monarchia korábbi tisztjeiből álló Sarkotić-csoport. Ebben az időszakban a tevékenységük a horvátkérdés ismertetésére korlátozódott, főként külföldi újságírókkal és politikusokkal tárgyaltak. Jelić visszaemlékezéseiben utalt arra, hogy Pavelić ekkor még tartózkodott a radikális akcióktól, inkább a közvélemény megnyerésével próbálkozott.²⁷

Bécsben kapcsolatba kerültek a macedón emigráció tagjaival is, amit elősegített, hogy Pavelić neve ismertté vált már a köreikben a szkopjei per miatt. Konstantin Stanišev, a Macedón Nemzeti Bizottság (Makedonski nacionalni komitet)

20 Matković, 1994. 25–27. Bogdan Krizman munkájában szintén ez az időpont és útvonal jelent meg, ám a szerző felhívta a figyelmet arra, hogy más szerzők az övétől eltérő adatokat is valóságosnak tartanak. Krizman, 1986. 53.

21 Milićević könyvében két eltérő adatot közölt Pavelić bécsi érkezéséről: a január 14-i és a január 19-i dátumot. Milićević, 1959. 11., 30.

22 Nyolcra csökkentik a szerb minisztériumok számát. In: *Magyarság*, 10. (1929) 20. (2383.) sz. 5. (1929. január 24.)

23 A cikk a *Novosti* január 24-i írására reagált, amely szerint Pavelić lejárt útlevéllel utazott Ausztriába. A jogpárti lap közlése szerint a politikus cukorbetegségének és szívproblémáinak kezelésére utazott külföldre. G. Dr. Ante Pavelić na liječenju. In: *Hrvatsko pravo* [Zagreb], 21. (1929) 5198. sz. 1. (1929. január 26.)

24 Pavelić, 2015. 436–437.

25 Jareb, M., 2006b. 72.

26 Pavelić, 1942. 74.

27 Jareb, J. 1982. 31.

elnökének meghívására Pavelić és Perčec Bulgáriába utazott. Az útjuk Ausztriából Magyarországon és Románián keresztül vezetett. Szófiába 1929. április 19-én érkeztek, ahol ünnepélyes keretek között nagyobb tömeg fogadta őket. A következő napon a horvát és a macedón képviselők egy nyilatkozatot írtak alá, amelyben a közös küzdelemről egyeztek meg Horvátország és Macedónia függetlenségének kivívása érdekében. Szófia tartózkodásuk idején a jogpárti politikusok nyilatkoztak egyes lapoknak, illetve beszédeket tartottak, amelyekben erősen támadták Belgrádot és a közös államiságot. Perčec azt is kijelentette, ha kell, illegális eszközökkel is harcolni fognak a szabadságukért.²⁸ Bulgáriai tartózkodásuk idején találkoztak a VMRO tagjaival is. A szervezet vezetőjével, Ivan Vanča Mihajlovval az együttműködés lehetőségeiről tárgyaltak.

A látogatás hírére Belgrád hevesen reagált, mivel a bolgár kormány jóváhagyása mellett zajlottak az események.²⁹ Pavelićet tájékoztatták, amennyiben ugyanazon az úton tér vissza Bécsbe, akkor a román hatóságok letartóztatják és kiadják őt a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságnak, így április 21-én Törökországot érintve hajóval Olaszországba utazott, Perčec néhány napig még Bulgáriában maradt. Mindeközben a Jogpárt két képviselőjét bulgáriai beszédek és nyilatkozataik miatt távollétükben Belgrádban az államvédelmi bíróság 1929. július 17-én halálra ítélte.

A halálos ítélet megakadályozta, hogy Pavelić hazatérjen az emigrációból. Egyes körülmények abba az irányba mutatnak, korábban nem is tervezte, hogy hazamosabb ideig külföldön fog tartózkodni, így ódzkodott a kezdeti nagyobb akcióktól. Családja is csak tavasszal követte őt.³⁰ Vladeta Milićević jelentései alapján ismeretes volt, hogy a Jogpárt korábbi alelnöke Bécsben tartózkodott. Belgrád elérte Pavelić kiutasítását, aki ezután Magyarországra próbálta áttenni a székhelyét, de nem kapta meg a szükséges vízumot.³¹ Végül az osztrák fővárosban maradt bejelentés nélkül, ám a rendőrség szeptember végén őrizetbe vette, 25-én pedig kitoloncolta Németországba.³² Münchenben Eugenio Morreale, az olasz követség

28 Perčec ehhez hozzátette, hogy saját jogaikról írni vagy beszélni is törvényellenesnek számít, az illegális harcot a brosrák, a könyvek és a szavak szintjére vonatkoztatta, nem pedig a fegyverekre és a bombákra. *Za nezavisnu državu Hrvatsku*, 1932. 23., 35–36.

29 Bulgária világháborús vesztes államként a neuilly-i béke revíziójában volt érdekelt, valamint Macedónia megszerzéséről sem mondott le. 1919–1923 között Alekszandar Sztambolijfszki miniszterelnök kísérletet tett, hogy kiegyezzen Belgráddal és megfékezze a VMRO tevékenységét, amely Nyugat-Bulgáriából kiindulva hajtott végre terrorakciókat a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság területén. A kormányt 1923-ban puccsal megdöntötte a katonaság és az ellenzék, Sztambolijfszkit a VMRO tagjai meggyilkolták. Az évtized második felében a VMRO folytatta akcióit a jugoszláv állammal szemben, sőt egyes nyugatbolgár régiókban „állam az államban” módon működött.

30 Jareb, J., 1994. 241.; Jareb, M., 2006b. 74–75.

31 MNL OL K 64 47. doboz, 16/a tétel, 90/pol-1929, 1929. augusztus 21.

32 Krizman, 1986. 67–68.

egyik tisztviselője állított ki neki olasz útlevelet Antonio Serdar névre.³³ Pavelić a családjával először Veronába, majd 1930-ban Pesaróba költözött.³⁴

Az ítélethozatalt követően Pavelić élenkebb politizálásba fogott, a horvát függetlenség ügyét magasabb fórumokon, szélesebb rétegekkel kívánta megismertetni. 1929 júliusában elkészült az első átfogóbb elméleti írása *Uspostava hrvatske države* (A horvát állam helyreállítása) címmel, amely egy észak-amerikai horvát évkönyvben jelent meg. Szeptember 1-jén egy memorandumot juttatott el a Népszövetséghez. A két szöveg tartalmában megegyezett, mindkettő Horvátország önállóságának fel-, illetve visszaállításáért lépett fel. Pavelić bemutatta a horvát államiság történetét, valamint tagadta a horvátok és a szerbek nemzeti azonosságát. Érvelésében fontos helyet foglalt el, hogy a horvátság különálló nemzet, így méltán tart igényt az önrendelkezési, a történeti és az etnikai jogokra. Szerbia emellett ráerőszakolta a rendszerét a horvát területekre, a megegyezésre törekvő politikusok ellen merényletet követtek el, majd a diktatúra bevezetésével nyíltan a horvát nemzet eltörlésére tett kísérletet a király. Ez a politika a horvátokból, a macedónokból és a montenegróiakból szerbeket akart csinálni. A szerző ehhez még hozzátette, Szerbia terjeszkedési szándékával a térség békéjét is veszélyezteti, amennyiben viszont nemzetközi segítséggel felállítják a horvát államot, Horvátország a nyugati civilizációval egyetértésben fog az általános békéért tevékenykedni.³⁵

A két szöveg vonalvezetését Pavelić több olyan írásában is felhasználta az 1930-as évek első felében, amelyekkel a nyugati demokráciákat kívánta tájékoztatni és meggyőzni. Az önrendelkezési jog, a demokratikus berendezkedés igénye és a béke védelme összezsengtek a két világháború közötti rendezés elveivel.³⁶ A Népszövetségnek elküldött memorandum horvát és spanyol nyelvű változatát még októberben lehozta a *Slobodna Hrvatska* lap.³⁷

A külvilág tájékoztatása mellett titkos megbeszélések is folytak a nyár folyamán. Július 20–21-én Bolognában Pavelić, Perčec, Gjorgj Kondov és Ivan Hadžov – utóbbiak a macedón szervezet képviselőitében – tárgyaltak a két emigráció továb-

33 Pavelić az emigráció során több fedőnevet is használt: Adam, Giovanni Antonelli, Pietro Buia, Antonio Catini, Antonio Fedeli, Filippo Giorgini, D. M. Kobilinski, Lin, Giovanni Montagna (Mantagna), Orlović, Planina, Dr. Sarti, Antonio (Girogini, Giovanni) Senian, Ante Serdar Mrzlodolski, Carlo Sorta, Giovanni Suicbenk, Tonetti, Anton Zidar stb. Desbons, 1983. 33., 36.; Krizman, 1986. 68., 93.; Jareb, M. 2006. 192., 268. Saját állítása szerint a Serdar nem egy álnév volt, hanem a családjának a régi beceneve. Apai nagyapját Josip Serdar Pavelićnek hívták. Szülei a likai Krivi putból költöztek Boszniába, ennek a településnek a része Serdari. Mrzli dol Krivi put közelében fekszik, az apja innen származott. A Serdar és a Mrzlodolski álnévek ezáltal családi kötődéssel is magyarázhatóak. Pavelić, 2015. 143., 461.

34 Matković, 2007. 57.

35 Pavelić, 1929. 33–54.; *Appell des Abgeordneten Dr. Ante Pavelić an den Völkerbund in Genf*. In: Pavelić, 1931. 95–98.

36 Elég csak az 1928-ban aláírt Briand–Kellogg-paktumra gondolni, amelyben a szerződő felek lemondtak a háborúról mint eszközről, és a békés rendezés mellett tettek hitet. Az egyezményhez az SZHSZ Királyság 1929-ben csatlakozott.

37 *Hrvatska pred Družtvom Naroda u Ženevi*. In: *Slobodna Hrvatska* [Buenos Aires], 1. (1929) 3. sz. 1–2. (1929. október 24.); *La Croacia ante la Liga de las Naciones*. In: *Slobodna Hrvatska* [Buenos Aires], 1. (1929) 4. sz. 1–2. (1929. október 10.) *A Slobodna Hrvatska* egy Buenos Airesben megjelent horvát nyelvű hetilap volt, amely erősen kötődött a Parasztpárthoz.

bi együttműködéséről. A felek megállapodása alapján egymás segítségére lesznek a külföldi propaganda- és az otthoni szervezőmunkában.³⁸

Július 23-án báró Apor Gáborral, a külügyminisztérium politikai osztályának vezetőjével tárgyalt Pavelić. Apor a magyar kormány érdekeltségét jelezte a horvát-kérdést illetően, viszont nem tartotta tanácsosnak a horvát politikus Magyarországra utazását. Szóba került a fegyverszállítás kérdése is, azonban ezt a magyar fél nem tudta megígérni. Megállapodtak, hogy Pavelić a milánói főkonzulátuson keresztül tartja fenn a kapcsolatot a magyar kormánnyal.³⁹

Apor állásfoglalása a magyar külpolitika óvatosságára mutat, ám a közvélemény szimpátiáját a horvát ügy iránt nem lehetett teljesen eltíkolni. 1929 augusztusában a Nemzetközi Diákszövetség budapesti kongresszusára a szervezők Jelićet is meghívták a horvát egyetemisták képviselőjeként.⁴⁰ A korábbi diákvezér beszédet tartott a horvát–magyar barátságról, majd megkoszorúzta a világháborús magyar katonák emlékművét. Jelić egyes lapoknak a horvát függetlenség kérdéséről is beszélt. „A célom, a célunk: az önálló Horvátország. Nincs ma egy párt sem hazánkban, amely ne erre a célra törekedne. A parasztpárt, a föderalisták, a jobboldal, mind összeforrt ebben az egy gondolatban. Horvátországban ma már nincsenek pártok. Csak egy egységes nemzet van, hogy mily eszközök vezetnek a célhoz! Erről nyilatkozni nem volna politikus dolog...”⁴¹

Jelić utalása a politikai erők összefogására a gyakorlatban is érvényesült, mivel a jogpárti emigráció segítséget nyújtott a Jugoszláviából menekülőknél. 1929 augusztusában August Košutić, a Horvát Parasztpárt egyik alelnöke és Juraj Krnjević, a párt főtitkára érkezett Bécsbe. Vélhetően Pavelić a horvátországi ellenzékkal egyetértésben utazott el még az év elején, hogy a közös érdekeket képviselje.⁴² A Parasztpárt két tagjának kiküldésével Maček már saját politikát kívánt folytatni, miután Pavelićre és Perčecre kimondták a halálos ítéletet a szófiai megegyezés miatt.⁴³ Az együttműködés azonban még évekig folytatódott a két csoport között.⁴⁴

38 HDA-1561, 013.0.4., 276-277.

39 MNL OL K 64 47. doboz, 16/a tétel, Instrukció milánói főkonzulnak Pavelić ügyében, 1929. augusztus 19.

40 Jelić még otthoni tartózkodása során összeköttetésben állt a zágrábi magyar hallgatók csoportjával, akik révén egyes magyarországi diákszövetségekkel is kapcsolatot létesített. Dudás Tibor: A zágrébi magyar egyetemi ifjúság történelmet csinál. In: *A Nép. Független magyar politikai hetilap* [Zágráb], 7. (1940) 15. sz. 7. (1941. április 12.)

41 Dr. Kertész Róbert: Hogyan üldözték ki hazájából Jelics horvát diákvezért, aki megkoszorúzta a magyar hősök emlékkövét. In: *8 Órai Ujság*, 15. (1929) 187. sz. 5. (1929. augusztus 18.)

42 Ő maga is említést tett arról a néhány zágrábi találkozási 1929 elejéről, amelyeken Maček, Pribičević, Trumbić és mások is részt vettek, bár az azokon elhangzottakat nem részletezte. Pavelić, 2015. 431.

43 Jelić-Butić, 1978. 18.; Jareb, J. 1995. 46–47. A Horvát Parasztpárt önálló politikáját jelezte többek között a párt észak-amerikai szervezeteinek kiadványa a Maček elleni perőről. A kötet kitért az emigráció munkájára is, azonban csak Košutić és Krnjević tevékenységére. Pavelić mindössze egyszer szerepel a műben, egy fényképen látható családja és Košutić társaságában. A fotó alatti leírás Pavelićet mindössze képviselőként tüntette fel. *Veleizdajnički proces*, 1930. 275.

44 Krnjević például 1929. szeptember 7-én levelet írt a Népszövetségnek Pavelić szeptember 1-jei memorandumának támogatása érdekében. Hrvatska pred Društvom Naroda u Ženevi. In: *Slobodna Hrvatska* [Buenos Aires], 1. (1929) 3. sz. 1. (1929. október 24.) A levél szövegét idézi: Pavelić, 1931. 98–100.

Košutić és Pavelić 1929 októberében az olasz segítség ügyében tárgyaltak. Paolo Cortese, az olasz külügyminisztérium munkatársa és Forges Davanzati fogadta a két horvát képviselőt, akik támogatást kértek a horvát függetlenség megvalósításához. Az elszakadást Jugoszláviától forradalmi úton tervezték megvalósítani, amihez a fegyvereket Olaszországtól remélték. Košutić kiemelte, a felállítandó horvát állam hasznára lenne az Olasz Királyságnak. A megbeszélés során a horvát fél átnyújtott egy térképet, amelyen a leendő Horvátország is szerepelt, a határai között Boszniával és Hercegovinával. A tervezet nem ígért dalmáciai területet az olaszoknak, azonban a Kotori-öböltől az albán határig húzódó tengerparti sávot olasz területi nyereségként tüntette fel. Szlovéniát Olaszország, Ausztria és Horvátország között osztotta volna fel.⁴⁵

Az első terrorakciók belföldön

A királyi diktatúra feloszlatta a pártokat, egyesületeket, csoportokat. A Paraszt-Demokrata Koalíció és a vele szorosan együttműködő Horvát Blokk passzív ellenállásba fogott és illegálisan folytatta működését. Az 1928-as év elégedetlenségi hulláma azonban nem múlt el nyomtalanul, a rendszerrel szembeni ellenállásnak más, radikális formái is megjelentek. Az erőszakos akciókat a jogpárti ifjúság néhány tagja tervezte el és hajtotta végre, így Mijo Babić sofőr, Zvonimir Pospisil munkás, Marko Hranilović, Matija Soldin, Dragutin Križnjak. A csoport közvetlen kapcsolatot tartott fenn az ekkor már emigrációban lévő Perčeccelel.

1929. március 22-én este – tehát még Pavelić szófiai útját megelőzően – Toni Schlegel újságíró, a Jugoštampa igazgatója gyilkosság áldozatává vált. A halálos lövéseket Babić adta le, a merényletben Soldin és Hranilović is részt vettek.⁴⁶ A választás azért esett Schlegelre, mivel ő már a január 6-i eseményeket megelőzően a diktatúra bevezetésének szükségességét hirdette, emellett Sándor király tanácsadója és jó barátja volt.

Májusban robbanóanyagot helyeztek egy híd alá Brezovicánál. Augusztus 5-én éjszaka egy zágrábi laktanya ablakában robbant fel egy pokolgép. A Lomnicánál lévő hídra bombát tettek a csoport egyes tagjai. Október végén Babić és Pospisil tüzet nyitottak az elfogásukra érkező detektívekre, akik közül az egyik az életét vesztette, a másik megsérült, majd egy későbbi lövöldözésben ismét megöltek és megsebesítettek egy-egy nyomozót. A két fiatal hetekig bujkált vidéken, majd Olaszországba menekült.⁴⁷

A fegyveres akciók miatt letartóztatási hullám kezdődött, aminek során a Jogpárthoz köthető személyek mellett a Horvát Parasztpárt ifjúsági tagozatának tagjait, sőt Mačekot is őrizetbe vették.⁴⁸ A Parasztpárt tagjai elleni per 1930 júniusában zá-

⁴⁵ Sadkovich, 2010. 94–96.

⁴⁶ Miljan-Šute, 2018. 65–67.

⁴⁷ Krizman, 1986. 68–72.; Miljan-Šute, 2018. 72–107.

⁴⁸ A letartóztatás elől menekült külföldre novemberben Mladen Lorković, a Horvát Föderalista Parasztpárt ifjúsági tagozatának tagja, aki az 1930-as években az usztasa emigrációban tevékenykedett.

rult. Mivel Mačekra nem tudták rábizonyítani, hogy pénzelte a terrorista akciókat, így ő szabadon távozhatt, ám többeket hosszú börtönbüntetésre ítélték.⁴⁹

A jogpártiak elleni nyomozás 1930 januárjában kezdődött, addig előzetes letartóztatásban voltak. A kihallgatásokat lefolytató zágrábi rendőrség – élén Janko Bedeković rendőrpáncsnokkal – a fogvatartottak rendszeres verése mellett válogatott kínzásokat is alkalmazott, nem egy esetben a családtagjaikkal zsarolták a gyanúsítottakat. Az ekkor tett vallomások a per folyamán több vádlott visszavonta.⁵⁰ A tárgyalásra 1931-ben került csak sor: a 23 gyanúsítottat azzal vádolták, hogy fegyveres felkelést akartak kirobbantani Horvátországban. A bíróság végül Marko Hranilović és Matija Soldin első- és másodrendű vádlottakat kötéltálati halálra ítélte, többen súlyos börtönbüntetést kaptak, öten szabadon távozhattak. A vád azonban nem tudta bebizonyítani, hogy a jogpárti fiatalok szervezetten, egy terrorista csoport tagjaiként hajtották volna végre a fegyveres akcióikat.⁵¹

Az usztasa szervezet megalapítása

A szervezett terrorizmus vádját nem első alkalommal jelent meg a jugoszláv vezetésben. A szófiai megegyezést követően a *Politika* című lap Pavelićet mint a Horvát Forradalmi Testület (Hrvatsko revolucionarno tijelo, HRT) képviselőjét emlegette.⁵² Miron Krešimir Begić szerint a név csupán kitaláció, ám már sejtettek valamit Belgrádban, hogy működik egy csoport, amelyet ő usztasa szervezetként tüntetett fel.⁵³ Jogosan merülhet fel a kérdés, létezett-e már 1929 tavaszán – a Schlegel-gyilkosság és a szófiai utazás idején – az usztasa szervezet? Egyáltalán mikortól lehet usztasa szervezetről beszélni?

Az usztasákkal foglalkozó historiográfia és memoáirodalom eltérő időpontokra vagy időintervallumokra teszi a szervezet alapításának vélhető dátumát. A lehetséges változatokban az 1929–1932 közötti évek mindegyike megjelent. A rendelkezésre álló források alapján nem állapítható meg napra pontosan, mikor született döntés a szervezet alapításáról, viszont egy szűkebb időszakasz meghatározható.

Ante Pavelić és követői az 1929. január 7-i – a királyi diktatúra kihirdetését követő – napot jelölték meg az usztasa szervezet alapításának. Pavelić visszaemlékezéseiben megemlített egy találkozót, ahol a legmegbízhatóbb munkatársaival megállapodtak egy szervezet felállításáról. A visszatekintés szerint titkos és konspiratív munkával egy felkelés kirobbantását irányozták elő, amellyel a horvát nemzet felszabadítását és a független Horvátország újbóli felállítását kívánták elérni. Megvitatták a szervezet alkotmányát, felépítését és a működésének módját is.⁵⁴ Maga

49 *Veleizdajnički proces*, 1930. 447–457.; Jonjić, 2009. 170.

50 Jonjić, 2009. 179–181.

51 Annak ellenére sem, hogy az emigrációban lévő Perčec és az egyes vádlottak közötti kapcsolattartást viszont bebizonyították. Uo. 186–187.

52 *Za nezavisnu državu Hrvatsku*, 1932. 40.

53 Begić, 1986. 135.

54 Pavelić, 2015. 432–433.

az usztasa elnevezés azonban csak 1930. május végén jelent meg először, az akkor kiadott *Ustaša* című lapban.⁵⁵ Pavelić ezt azzal indokolta, nem szerették volna, ha Belgrád kompromittálná a nevüket, ekkorra viszont már annyira megerősödtek, hogy ki tudtak állni a nyilvánosság elé.⁵⁶

Az *Ustaša* lap 1930. májusi és júliusi számáról évtizedekig csak sejtéseik voltak a kutatóknak, mivel azoknak csak a címlapjai voltak ismertek, amelyeket 1944-ben közöltek le az azonos nevet viselő kiadványban.⁵⁷ Az újság megjelenését övező bizonytalanság miatt néhányan az első kézzelfogható dokumentumhoz, az usztasa szervezet alkotmányához, amely 1932-ben jelent meg nyomtatásban, kötötték az alapítás dátumát.⁵⁸ Más történészek az 1930. évet jelölték meg, de azt hangsúlyozták, hogy a szervezet csak 1932–1933 folyamán kapott állandó formát.⁵⁹

Az alapításra valószínűleg 1930 első felében került sor Olaszországban. Az előző év nyilatkozatai, dokumentumai és titkos szerződésai még nem tartalmazták az usztasa kifejezést, viszont az *Ustaša* című lap 1930. májusi és júniusi számai is már egy meglévő szervezetre utaltak.⁶⁰ Pavelić ekkor az Olasz Királyság területén élt, ezáltal az alapítás helyszíne a korabeli lakóhelyével hozható összefüggésbe.⁶¹ Egy usztasa forradalmi bíróságot is felállítottak már ekkor, amelynek feladata a horvát nemzettel szemben erőszakot elkövetők, illetve a diktatúrát támogató, árulónak tekintett horvátok feletti ítékezés volt.⁶²

A két említett lapszám Pavelić írásait tartalmazta, amelyekben Horvátország kedvezőtlen helyzetét vázolta fel, és a megoldást a függetlenség visszaállításában látta. A szabadság eléréséhez ki kell robbantani egy felkelést – az ő megfogalmazásában forradalmat –, amit az usztasák visznek végbe. Az usztasák nem pártként működtek, hanem felszabadító forradalmi mozgalomként, amelynek tagja lehetett minden harcra alkalmas horvát.⁶³ A fegyveres megmozdulás sikere érdekében gyakorlatozásra buzdította a horvátokat, állítása szerint a nagyobb fegyvereket az usztasa táborban lévő főhadiszállás szerezte be.⁶⁴ A szervezet létezése nem jelentett szakítást a Parasztpárttal, sőt ígéretet tett – az ekkor még fogságban lévő – Maček kiszabadítására. Csak feltételezhető, hogy Pavelić és társai nem bíztak ked-

55 Jareb, J., 1994. 242.

56 Pavelić, 2015. 473–474.

57 Az 1930. májusi szám borítóját az alábbi számok közlék le: *Ustaša. Vjestnik Hrvatskog ustaškog oslobođilačkog pokreta* [Zagreb], 14. (1944) 17. sz. 7. (1944. április 23.), 14. (1944) 19. sz. 1. (1944. május 7.), a júliusi borítót: 14. (1944) 14–15. sz. 9. (1944. április 2.)

58 Matković, 2007. 50.; Tomasevich, 2010. 27.; Šime Balen és Eckhardt Tibor 1931-et jelölte meg az alapítás dátumának. Balen, 1952. 14.; Kádár Lynn, 2009. 18.

59 Jareb, J. 1995. 43.; Jareb, M., 2006b. 112.; Sadkovich, 2010. 147–148. Fikreta Jelić-Butić elképzelhetőnek tartotta az 1930–1932 közötti időszakot, az 1929-es alapítást viszont kizárta. Jelić-Butić, 1978. 21–22.

60 A júliusi számból továbbra is csak a borító ismert.

61 Ivan Perčević 1947-ben a kihallgatása során azt mondta, hogy Pavelić az előző évi halálos ítélete miatt váltogatta a lakóhelyeit Olaszországon belül, nehogy a nyomára akadjanak. HDA-1561, 013.0.4., Zapisnik o saslušanju Perčević Ivana, generala NDH, sastavljen 16. III. 1947 god. u prostorijama UDB-e za Hrvatsku u Zagrebu, 891. o.

62 *Ustaša* [Ustaški logor], 1930. május. 6.

63 Uo. 1930. május. 2.

64 Uo. 1930. május. 5.

vező bírói ítéletben, ezért is alapíthatták meg az usztasa szervezetet, amely átvette volna Maček vezető szerepét a horvát függetlenségi harcban.⁶⁵

Perčec egy 1929. őszi interjújában még csak a horvátok lelki forradalmát említette.⁶⁶ Az *Ustaša* júniusi száma már a forradalom gyakorlati kérdésével foglalkozott, és így fogalmazott: „A forradalom a politikai helyzet erőszakos megváltoztatása.” A folyamatot Pavelić három lépésben képzelte el. Az első fázis a lelki ráhangolódás, amikor a nemzet megerősödik a hitében, hogy csak ezen az úton nyerheti el a függetlenségét. A második szakasz a gyakorlati előkészületeket foglalja magában, amikor az egyének és a csoportok fegyverekkel gyakorlatoznak, valamint felkészülnek a hatalom embereinek és az árulóknak a likvidálására. A harmadik etap akkor kezdődik, amikor a helyzet tarthatatlanná válik, és az egész nemzet felkel. A szerző szerint a tervezet írásakor a horvátság már a forradalom állapotában volt, már az első két fázist megélték.⁶⁷

Az *Ustaša* második számában Pavelić közreadta az alapszabály néhány pontját is, amelyek ismeretében megkérdőjelezhető az 1929. évi alapítás. Mindazonáltal az első usztasa emigráció és a Független Horvát Állam (Nezavisna Država Hrvatska, NDH) fennállásának ideje alatt megannyi kiadványban az 1929-es alapítás általánosan elterjedt és elfogadottá vált, amely dátumot egyes szerzők kritika nélkül átvették.⁶⁸ Az usztasa körök – és főként Pavelić – céljai között szerepelt a szervezet körüli mítosz megteremtése, annak bizonyítása, hogy az usztasák már a kezdetektől fogva tudatosan cselekedtek, mindent előre megtervezve léptek fel Horvátország szabadságáért. A tudatosság hangsúlyozásával a függetlenségi harcban betöltött vezető szerepüket, majd 1941-től jogukat az állam vezetésére kívánták legitimálni, illetve rátermettségüket bizonyítani. A mítoszeremtés az évek alatt fokozatosan erősödött, a kiadványok folyamatosan erősítették az usztasák és főleg Pavelić kultuszát, ami egy idő után megkérdőjelezte a többi horvát erő munkáját. Ennek a jelenségnek a részévé vált az a gyakorlat, hogy az usztasák visszadátumozták és átszerkesztették egyes dokumentumaikat. Előfordult – és továbbra is előfordulhat –, hogy a kutatók a módosított források alapján az alapítás dátumaként elfogadták az 1929. évet. Egyes munkákba kifejezetten jól illeszkedett az a narratíva, amely szerint a kezdetektől fogva egy tudatos fasiszta-terrorista csoport szervezkedett.⁶⁹

65 A Horvát Parasztpárt elnökét csak 1930 júniusában helyezték szabadlábra, az ítéletig azonban kérdéses volt, vajon a hatalomnak sikerüle őt bebörtönöznie.

66 „A szkupstinában történt gyilkosságok és Radics István meggyilkolása után hatalmas önuralomra volt szükségük a horvát vezéreknek, hogy nagy nehezen lecsendesítsék a horvát nép felajzott lelkét, nehogy nyílt forradalomra kerüljön a dolog. Hogy meddig tartható a fék a mostani állapotok mellett, az nagy kérdés, mert a lelkek forradalma már kulminál Horvátországban.” U. Á.: A lelkek forradalma már tetőpontját érte el Horvátországban. In: *Előőrs*, 2. (1929) 43. sz. 13. (1929. október 26.)

67 *Ustaša* [Ustaški logor], 1930. június. 2–3.

68 Volkov, 1983. 57.; Hory–Broszat, 1994. 23. Nándori Pál szintén a diktatúra kikiáltása utáni napot vette át, amelyet hibásan június 7-nek tüntetett fel. Nándori, 1972. 41. Vladeta Milićević és Ormos Mária az usztasa szervezet alapítását 1929 elejére datálták. Milićević, 1959. 32.; Ormos, 1984. 62.

69 A szocialista korszak erősen antifasiszta vonalvezetése ezt a felfogást képviselte. Hasonlóan vélekedett Milićević is, aki diplomataként, majd az emigráns kormány tagjaként a Jugoszláv Királyság és a király védelmében tevékenykedett.

A módosítás jellemző példájának tekinthető az Usztasa, Horvát Forradalmi Szervezet alkotmányának visszadátumozása. Az alkotmányt 1932-ben nyomtatták ki és terjesztették, ám a dokumentum keletkezése szerint Zágrábban fogalmazták és írták alá a szervezet alapítói 1929. január 7-én.⁷⁰ Az 1930-as alapszabályt és az 1932-es alkotmányt összevetve felfedezhetők azonosságok és hasonlóságok, viszont a különbségek is szembetűnőek. Az alapszabály már kísérletet tett egy hierarchikus szervezet felállítására, amely szerint az usztasák településenként usztasa táborot alakítanak, amelyek megyénként a nagy táborot alkotják. Ezekből áll össze az usztasa láger, élén az usztasa főhadiszállással. Az alkotmány hasonló szervezeti besorolást irányzott elő – községekben a tábor, járásokban a láger, megyékben a törzskar, az egész tetején az usztasa főhadiszállás –, de egyes fogalmak már más kontextusban szerepeltek. Ugyanakkor az alapszabály eddig ismert részei nem tartalmazzák a Poglavnik titulust, amelynek viselője az alkotmányban jelentős szerepkörökkel rendelkezett. Az alkotmány elrendelte az usztasa bíróság felállítását is, amely már egy usztasa becsületbíróság és nem az árulók elítélésére felállított szerv volt.⁷¹ A felsorolt pontokból reálisabbnak tűnik, hogy az alapszabályt alakították át az évek során az alkotmánnyá.

Az alkotmányban említett usztasa alapítók kiléte is érdekes kérdés, mivel a források elég szegényesek velük és alapvetően a szervezet létrehozásával kapcsolatban is. Mario Jareb megjegyezte, hogy az egyébként bőbeszédű Pavelić ezt a témát a visszaemlékezéseiben eléggé szűkre szabta, konkrét adatok megjelölése nélkül, valamint a Független Horvát Államban sem részletezték a kérdéskört.⁷² Miron Krešimir Begić megadott egy listát azokról, akik szerinte az alapítók közé tartoztak: így Pavelić mellett Gustav Perčec, Branimir Jelić, Stipe Javor, Mijo Babić, Mijo Bzik, Stanko Hranilović neve került elő.⁷³ Ezt az állítást azonban megkérdőjelezi Jelić visszaemlékezése, amely szerint ő és Perčec 1928 decemberének végén titokban tértek vissza Zágrábba, ahol együtt bujkáltak az ellenük kiadott körözés miatt. A szerző nem említett semmiféle titkos összejövetelt, ahol egy új szervezet felállításáról beszéltek volna.⁷⁴

70 *Ustav Ustaše*, 1932.

71 *Ustaša* [Ustaški logor], 1930. június. 6–7.; *Ustav Ustaše*, 1932.

72 Jareb, M. 2006b. 75.; Pavelić, 2015. 432–433. Pavelić a szervezet 15. évfordulóján tartott beszédében sem említett meg semmi mást a január 7-i dátumon kívül. Pavelić, 1944. A második világháború idején a zágrábi Kaptol negyedben egy ház falán lévő emléktábla jelezte, hogy ott alapították meg az usztasa mozgalmat 1929. január 7-én. A dátummal kapcsolatos ellentmondásokra Jere Jareb történész is rámutatott. Pavelić a *Hrvatska* című lapban 1954-ben január 12-ét, 1959-ben pedig január 10-ét jelölte meg az usztasa szervezet létrehozásának időpontjaként. Jareb, J. 1995. 42. Ahogy arra Jere Jareb felhívta a figyelmet, Vjekoslav Maks Luburić 1954-ben átvette az 1929. január 12-i dátumot a *Drina* nevű lapjában. Ezt követően Luburić és Pavelić között szakadás állt be, 1956 elején a *Drina* a következő évfordulóról emlékezett meg: „Az 1955-ös évet az usztasa megújulás lendületével és szellemével kezdtük, mert az Usztasa Mozgalom 25. évfordulóját ünnepeltük...” Az alapítást a lap ezzel 1930-ra tette. Luburić, 1954, 1956. Eugen Dido Kvaternik egy 1953-as írásában elvetette az 1929-es alapítást, azt Mijo Bzik kitalációjának nevezte. Szerinte a szervezetet 1930-ban Olaszországban hozták létre. Kvaternik, 1995. 113.

73 A felsorolt személyek a Jogpárthoz vagy annak az ifjúsági szárnyához tartoztak. Begić, 1986. VII.

74 A diktatúra kihirdetését követően Perčec elgondolkodott, hogy kegyelmet kér, emiatt Jelić egy másik ismerősükhöz ment át. Jareb, J. 1982. 29–30.

Kérdéses az is, hogyhogya nem vett részt az alapításban Mile Budak, aki Pavelić közeli munkatársaként tevékenykedett az 1920-as években, ráadásul az 1929. januári eseményeket követően a Horvát Jogpárt legfontosabb hazai képviselőjévé vált.⁷⁵ Pavelić a memoárjában egy Hećimović nevű taxist említett meg, aki segített neki a külföldre menetelekor Zágrábból Karlovacra jutni. Rá mint az új forradalmi szervezetük tagjára utalt.⁷⁶ Pavelić az emigrációja elején szorosan együttműködött Perčecel, akinek a szerepe az usztasa szervezet megalapításában biztosra vehető. Perčec az 1930-as években kegyvesztetté vált az usztasák köreiből, nevét a későbbi dokumentumok nem, vagy csak elvétve említették. Nem lehet kizárni, hogy az alapítók névsorát azért sem közölték, mert ezzel őt is fel kellett volna sorolni.

Babić 1930 májusában a bulgáriai Plovdivban írt szövege sem utalt az usztasa szervezetre vagy annak alapítására.⁷⁷ A sofőr részletesen bemutatta a Schlegel-gyilkosságot és a többi akciójukat is, de nem említette, hogy ezeket az UHRO vagy akár a HRT tagjaiként követték volna el. Miután Pospíšillel Olaszországba menekültek, az olasz hatóságok őrizetbe vették őket, végül március 26-án Rómában szabadultak ki a fogságból. Pavelić és Perčec már várták őket, akikkel többek között hi-dak felrobbantásáról is beszélgettek.⁷⁸ Babić leírása alapján nem lehet kizárni, hogy az 1929-ben elkövetett erőszakos akciók inspirálták a jogpárti emigrációt egy terrorszervezet létrehozására.

Az a nézet is elterjedt, hogy az usztasák körében, hogy szervezetüket a Horvát Domobrából hozta létre Pavelić.⁷⁹ A domobrán és az usztasa szervezet szellemisége valóban megegyezett, és tagadhatatlan a közöttük fennálló kapcsolat. Nem tűnik azonban indokoltnak, miért állítottak volna fel egy új szervezetet két hónappal azután, hogy a Horvát Domobrán keretein belül már elkezdtek az illegális tevékenységet. Az usztasa főhadiszállás 1930-ban kiadott közleménye egy későbbi összeolvasásra enged következtetni: „A domobrán szervezet, mivel a diktatúra alatt nem tudott legálisan működni, így összekapcsolódott a horvát usztasa szervezettel egy egységbe, továbbá minden domobrán horvát usztasának számít.”⁸⁰

Az eddig ismert és feldolgozott források alapján megalapozottnak tűnik az állítás, hogy az usztasa szervezetet 1930 első felében hozták létre Olaszországban. Az emigráció első évében a kezdeményezők felmérték, mely kormányoktól és csoportoktól számíthatnak támogatásra vagy hallgatóságos jóváhagyásra a szervezet működéséhez, ezek után fogtak a szervezkedésbe. Maček fogsága szintén indokolhatta a szervezet megalapítását. A csoportosulás ekkor – az Ustaša első két száma alapján – már eltervezte, hogy diverzáns és terrorakciókkal általános felkelést provokál ki, amellyel Horvátország függetlenségét akarták kivívni.

75 Jonjić–Matković, 2012. 27.

76 Pavelić, 2015. 435–436.

77 Babić, 2018. 53–114.

78 A találkozon állapodtak meg Babić és Pospíšil Bulgáriába utazásáról is. Miljan–Šute, 2018. 110.

79 Bzik, 1944. 30–33.; Begić, 1986. 127.

80 Ustaša [Ustaški logor], 1930. június. 7.

Európai terjeszkedés

Az usztasa emigráció nemcsak a hazai horvátok megnyerésére törekedett, hanem kísérletet tett az európai és az amerikai horvát diaszpóra megnyerésére is. A 19–20. századi történelemre jellemző nagy népességmozgások a korabeli horvát társadalmat sem kerülték el. A Monarchia utolsó évtizedeiben Horvátországban, Dalmáciában, az Isztriai-félszigeten, Boszniában és Hercegovinában a gazdasági szektor jelentős fejlődést produkált, ám nem olyan ütemben fejlődött, hogy képes lett volna a jelentősen megnövekedett lakosság igényeit kiszolgálni. A népességfelesleg elsősorban az amerikai kontinens északi és déli felére vándorolt ki, a lakhelyüket az 1880–1913 közötti időszakban elhagyók számát 460–530 ezer közé becsülték.⁸¹ Az első világháború, az egységes délszláv állam felállítása, a királyi diktatúra bevezetése, az 1929–1933 közötti nagy gazdasági világválság újabb impulzusokként hatottak a horvát társadalom bizonyos részeire, és sokan gazdasági vagy politikai megfontolásból elhagyták otthonukat. Amerikán kívül jelentős számú horvát vállalt munkát a két világháború között Németországban, Franciaországban, Belgiumban is.

A fegyveres akciókon kívül Pavelić és társai az emigrációban fontosnak tartották, hogy a külvilágot tájékoztassák a horvátkérdésről. Egyrészt a nyugati közvélemény szimpátiáját, megértését és esetleges támogatását akarták elnyerni kiadványaikkal, másrészt a külföldön élő horvátok körében folytattak jelentős propagandát. 1930 első felében az emigráció Ausztriában és Olaszországban rendelkezett központokkal. Bécsben hírszerzéssel és tájékoztatással foglalkoztak. 1930 áprilisától itt kezdték el kiadni a *Grič* című lapot, amely a jugoszláviai eseményeket mutatta be.⁸² Ugyanezen a néven kiadót is létrehozta, amely több brosúrát is megjelentetett. Az osztrák főváros mellett Grazban is tevékenykedett az emigráció néhány tagja, így Stevo Duić és Branimir Jelić, akik a Jugoszláviából menekült horvátoknak segítettek. Mladen Lorković is ebben a városban kezdte meg száműzetését.

Olaszországban is létrejöttek központok 1929-ben és 1930-ban, amelyek közel voltak a jugoszláv határhoz, például Triesztben, Fiumében és Zadarban.⁸³ Fiumében lakott Vjekoslav Servatzy, a Monarchia hadseregének egykori tisztje, aki Pavelić egyik legközelebbi munkatársává és az usztasa emigráció fontos tagjává vált az évek alatt. Pavelić a szófiai útját követően ideiglenesen, majd miután Ausztriából kitoloncolták, véglegesen Olaszországba helyezte a székhelyét. Fiume, Trieszt, Arezzo, Pesaro és Verona városaiban élt ekkor rövidebb ideig.⁸⁴ Pavelić mindenkor lakhelyéhez kötődtek az usztasa intézmények – így az usztasa főhadiszállás, az *Ustaša* lap –, amelyek az évek során bővültek.⁸⁵

81 Bilandžić, 1999. 24.; Sokcsevits, 2011. 390.

82 A *Grič* kiadójának és felelős szerkesztőjének Ivan Kodanić festőt tüntették fel, a valóságban azonban Perčec és Perčević foglalkozott a szerkesztői feladatokkal. A lap német nyelven jelent meg, illetve volt francia kiadása is, ám ez utóbbi nem sok számot élt meg. Jareb, J. 1994. 243–245.

83 Milićević, 1959. 33.

84 Jareb, M., 2006b. 101.

85 Az *Ustaša* első számait Pesaróban, Pavelić akkori lakóhelyén adták ki. Kvaternik, 1995. 113.

Perčec 1930-ban Pavelić megbízásából Belgiumba utazott, hogy az ottani horvát munkások körében szervezkedjen. Az augusztus 10-én összeülő ideiglenes bizottság Seraing központtal megalapította a Horvát Szövetséget (Hrvatski savez), a szabályzatát szeptember 1-jén fogadták el.⁸⁶ A szervezet első elnöke Luka Čulić lett – akit később a jugoszláv kormány nyomására kitiltottak Belgiumból –, mellette Fabijan Čorić és Stjepan Milas tevékenysége emelkedett ki. A Horvát Szövetség a politika mellett népműveléssel is foglalkozott, például olvasótermeket rendezett be az általa fenntartott horvát házakban, emellett a közösségi élet szervezésében is részt vett. A kitelepült horvátok megsegítésére is nagy hangsúlyt fektettek, a munkanélküli tagoknak ingyenes étkezést és alvóhelyet biztosítottak. A Horvát Szövetségnek 1933-ig a következő városokban alakultak tagozatai: Seraing, Liège, Herstal, Cheratte, Hasard, Eysden, Montignies-sur-Sambre, Sclayn, Aywaille, Vilvoorde, Tertre.⁸⁷ A Belgiumban munkát vállaló körülbelül 35 ezer horvátból nagyjából kétezren csatlakoztak a szövetséghez 1931-ig, bár voltak közöttük montenegróiak és muzulmánok is.⁸⁸ A szervezet kötődött a Parasztpárthoz is, helyiségeikben Pavelić képe mellé kitették Maček és Radić portréját is, ugyanakkor a Horvát Parasztpárt saját munkásegyesületet alapított Belgiumban 1931–1932 folyamán.⁸⁹

Augusztusban Belgiumban járt Jelić és Lorković is, akik a Nemzetközi Diákszövetség brüsszeli kongresszusán kívánták a horvátkérdést ismertetni, ám a belga rendőrség kitoloncolta őket az országból.⁹⁰ A két fiatal nem tudott kapcsolatba lépni az akkor formálódó Horvát Szövetséggel.⁹¹

Memorandumok a Népszövetségnek

Az egyesült államokbeli és a kanadai horvátságot már az *Ustaša* első száma is úgy említette, mint amely hajlandó Horvátország önállóságát támogatni.⁹² 1930 nyarán a dél-amerikai horvátok képviselőjeként Európába érkezett Marko Fil Vujeva, és egy memorandumot adott át a Népszövetségnek. A jugoszláv királyi diktatúra ellen tiltakozó dokumentumot négyezer horvát kitelepült írta alá.⁹³ Vujeva felvette a kapcsolatot Pavelićcel is, akivel közös akcióba kezdtek. Amikor szeptemberben Vujeva átadta a Népszövetségnek a memorandumot, Pavelić is eljuttatta a németországi

86 Egyes forrásokban a Horvát Szövetség a Kölcsönös Segítségnyújtásra (Hrvatski savez za uzajamnu pomoć) vagy a Kölcsönös Segítségnyújtás Horvát Szövetsége (Hrvatski savez uzajamne pomoći) név szerepel.

87 Milas, 1933. 108–111.

88 Sadkovich, 2010. 190–191.

89 Milas, 1933. 111.; Sadkovich, 2010. 190.

90 Kisić Kolanović, 1998. 21.

91 Jareb, J. 1982. 42.

92 *Ustaša* [Ustaški logor], 1930. május. 7. Az Egyesült Államokban és Kanadában működő Hrvatsko kolo szervezet már 1929-ben kapcsolatba lépett Pavelićcel, és pénzügyileg támogatta. Jareb, M., 2006a. 309.

93 Jareb, J., 1994. 244–245.

és a franciaországi horvát kolóniák tiltakozó jegyzékeit, sőt a Horvát Szövetség beadványát is.⁹⁴

A négy dokumentum üzenete és tartalma nagyjából megegyezett. A szövegek elítélték a belgrádi rezsimet, és tiltakoztak a horvátok elnyomása ellen, amely egyrészt a fizikai erőszakban, másrészt a szerbesítő politikában mutatkozott meg. A memorandumok aláírói azzal a kéréssel fordultak a Népszövetséghez, hogy segítsen a szuverén és független horvát állam felállításában. Az európai horvát kolóniák irataiban a béke kérdése is helyet kapott, a horvát államiságot és a szerb expanziós szándékokat is összekötötték vele.⁹⁵

Az usztasa emigráció ekkor még nem rendelkezett szilárd állásponttal a függetlenséget illetően, mivel vezetői több megoldással is próbálkoztak. A nyugati segítség, amelyet a békés rendezés érdekében kértek, továbbra is napirenden maradt. A balkáni helyzet instabilitását és a béke törekvését hangoztatva hatást és nyomást kívántak gyakorolni a háborúellenes nyugati közvéleményre. Ezzel párhuzamosan azonban megkezdődött a felkelés szervezése a horvátok körében, a Jugoszláviába csempészett usztasa kiadványokban fegyveres gyakorlatozásra, terrorakciók végrehajtására, az ellenséggel és az árulókkal való leszámolásra biztatták a lakosságot. A horvátországi helyzet destabilizálása pedig újabb alapot nyújtott, hogy a háborús veszedelemre lehessen hivatkozni.

Usztasa táborok és merényletek

Az erőfitogtatás, az erőszakos fellépés és a megfélemlítés politikája azonban nemcsak a királyi diktatúrát, hanem az usztasa emigrációt is jellemezte. A meghirdetett forradalom kivitelezéséhez 1931-ben jelentősebb előkészületek történtek, a vezetés kiképzőtáborokat alapított, illetve megszáporodtak a merényletek Jugoszlávia területén.

1931-ben az usztasák megalapították az első olaszországi táborukat Bovegno mellett.⁹⁶ Pavelić a közeli Bresciába költözött a családjával, így az usztasa főhadiszállás és annak a nyomdája is idekerült. Létrejöttkor a tábor alig egytucatnyi emigránst számlált.⁹⁷ Az évek során a létszám fokozatosan növekedésnek indult, a marseille-i merényletig körülbelül 400 főre nőtt, egyrészt a Jugoszláviából menekülők, másrészt a horvát diaszpóra tagjai érkeztek ide. Az olasz hatóságok tudtak a tábor létezéséről, és igyekeztek azt titokban tartani, nehogy Belgrád tudomására jusson a pontos elhelyezkedése. 1931–1934 között a tábort több alkalommal elköltöztet-

94 A dél-amerikai dokumentumon 1930. július 7-i dátum szerepelt, a keltezés helye Buenos Aires. A Horvát Szövetség tagjai 1930. szeptember 1-jén Seraingben hozták meg az elítélő határozatot, tehát a szabályzatuk elfogadásának idején. A franciaországi horvátok memorandumát szeptember 4-én, a németországiakét szeptember 6-án írták alá.

95 A memorandumokat az usztasa emigráció horvát és német nyelven is megjelentette. *Grič. Hrvatska korespondencija* [Wien], 1930. szeptember 12. 1–7.; Pavelić, 1931. 111–112., 116–125.

96 A lentebb ismertetett táborok nem azonosak az usztasa alapszabályban és alkotmányban jelölt táborral, amely a szervezeti egység egyik lépcsőfoka volt.

97 Bzik, 1942b. 22.

ték.⁹⁸ A lebukás elkerülése érdekében Borgo Val di Taróban bolgároknak, Vischettóban albánoknak adták ki magukat, később azonban szigorúbb szabályok léptek életbe, amelyek tiltották az usztasák érintkezését a helyiekkel. A tábor lakói főként katonai kiképzésben részesültek, de szerveztek előadásokat is nekik. 1933 márciusában Ettore (Ercole) Conti rendőrfelügyelőt nevezték ki az usztasák ellenőrzésére, e funkciót 1941-ig, a Független Horvát Állam felállításáig töltötte be.⁹⁹ Pavelić az olasz államtól pénzbeli támogatást kapott,¹⁰⁰ sőt előfordult, hogy védelmére fegyvereseket rendeltek mellé.¹⁰¹

A szervezet tagjai más városokban is tartottak fenn központokat. A kitelepültekkel foglalkozó iroda Milánóban, később Bolognában székel, a svájci Luganóban postafiókkal rendelkeztek, amely a levelezés központjaként működött. Ezenkívül Triesztben, Fiumében, Zadarban, továbbá feltételezhetően Piacenzában és Padovában is voltak kisebb létszámban embereik.¹⁰²

A szervezet egy másik központja Magyarországra került, miután Perčecnek el kellett hagynia Bécset. Az usztasák a magyar kormány tudtával a jugoszláv–magyar határhoz közeli tanyán, Jankapusztán tábort létesítettek, amelyet Perčec bérelt Horváth Emil néven.¹⁰³ A jankapusztai bázis 1931 őszétől 1934-ig működött.¹⁰⁴ A tanyára 1931 szeptemberétől érkeztek politikai menekültek, a számuk az év végén 15-20 fő körül mozgott.¹⁰⁵ A birtokon ekkoriban csak gazdasági munkák folytak, az itt élők nem kaptak katonai kiképzést. A kiosztott feladatok nehézsége miatt hamar megindult a zúgolódás, az emigránsok egy része Perčec vezetése ellen is felszólalt. A konfliktusok végül a táborlakók szétköltöztetésével oldódtak meg. 1931–1932 fordulóján az emigránsok egy részét Magyarországon belül új helyre költöztették, mások Olaszországba kerültek, a tanyán csupán néhány fő maradt. Jankapuszta, mint usztasa bázis, 1932 nyaráig egyfajta menedékként szolgált a szervezet tagjainak és szimpatizánsainak, a katonai kiképzés csak később, 1933 márciusától kezdődött el.¹⁰⁶ A jugoszláv hatóságok is tudomást szereztek a tábor

98 A tábor a következő települések közelében helyezkedett el: Bovegno, Borgo Val di Taro, Vischetto, Olivetto, San Demetrio nei Vestini. Jareb, 2006b. 257. Bzik felsorolása: Bovegno, Borgo Val di Taro, Bardi, Arezzo, Oliveto, San Demetrio nei Vestini. Bzik, 1942b. 27. Sadkovich listája nagyjából megegyezik Bzikével, csupán Bardi és Vischetto esetében jelezte, hogy a tábor két részre osztották a horvátok közötti feszültségek miatt. Sadkovich, 2010. 179. Egy időben – a fenti példát leszámítva – Olaszországban mindig egy usztasa tábor létezett 1934-ig.

99 Jareb, M., 2006b. 256–267.; Sadkovich, 2010. 176–181.

100 Jareb, J. 1989. 262.

101 Amikor Apor Gábor 1929. július 23-án Bolognában találkozott Pavelićcel, három olasz detektív őrizte a horvát politikus lakását. Apor a jelentésében ugyan nem említette, de pár nappal a találkozót megelőzően mondták ki Pavelićre Belgrádban a halálos ítéletet. MNL OL K 64 47. doboz, 16/a tétel, 90/pol-1929, 1929. augusztus 21.

102 Krizman, 1986. 73.; Sadkovich, 2010. 176.; Milićević, 2018. 79.

103 Ormos, 1984. 78–79.

104 Jankapuszta, vagyis a tanya, ahol a tábor működött, Nagykanizsa és Belezna között, Murakeresztúr vasútállomásnál található.

105 Šadek, 2012. 32.; Aralica, 2021. 210.

106 Aralica, 2021. 235. A második világháborút követően megjelent visszaemlékezések egy része szélsőségesen mutatja be a jankapusztai tanya történetét, mivel a szerzők saját szerepük tisztázása érdekében csak egy bizonyos korszakra fókuszáltak. Pavelić Jankapusztát egy horvát menekülttáborként említette,

létezéséről, és ismereteiket azok az emigránsok is gyarapították – Ivan Mraz, Marijan Mađerić, Dragutin Sikirica –, akik 1932 folyamán elszöktek Debrecen környékéről és visszakerültek Jugoszláviába.¹⁰⁷

1931-ben megnőtt a pokolgépes merényletek száma. Zágrábban az év elején különböző épületek ellen követtek el robbantásokat.¹⁰⁸ Megszaporodtak a merényletek a nemzetközi vonatok ellen, amelyekre külföldön tették fel a robbanószerkezeteket, úgy időzítve, hogy Jugoszlávia területén élesedjenek. A terror fokozódása kapcsolatban állhatott az akkor zajló perekkel, amelyek során halálos ítéletek és hosszú börtönbüntetések is születtek.¹⁰⁹ Az usztasák és szimpatizánsaik által véghez vitt robbantások számát nehéz meghatározni.¹¹⁰ A terror népszerűsítése tovább folyt az usztasa sajtóban, ahol nem egy esetben büszkén vállalták a merényleteket.¹¹¹

Dél-amerikai domobrán szervezet

Az 1931. év az usztasa szervezet bővítése szempontjából is nagy jelentőségű, mivel az óceánon túl, Dél-Amerikában is megvetette a lábát. 1930 nyarán Pavelić, Jelić és Košutić megbeszélést folytatott Pesaróban, hogy az agitációt kiterjesztik az ameri-

ahol a lakók csupán földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkoztak. Eckhardt Tibor memoárjában a tábor a horvát emigráció egyik tranzitállomásaként jelent meg, Horthy Miklós visszaemlékezésében pedig az okmányok nélküli, menedéjre kérő menekültek gyűjtőhelyeként. Kádár Lynn, 2009. 23.; Pavelić, 2015. 537.; Horthy, 2019. 161. Vjekoslav „Maks” Luburić 1933 tavaszán érkezett az usztasák magyarországi központjába. Luburić visszaemlékezéseire jellemző – amire Višeslav Aralica is felhívta a figyelmet –, hogy saját tevékenységét, az eseményekben való részvételét felnagyította. Jankapusza esetében egy komoly kiképzőtáborról és gyakorlatozásról írt, amivel saját és a bázis mítoszát próbálta meg erősíteni. Az írások jelentős részét összegyűjtötte: Vladić, 2018. 153–207.

107 Aralica, 2021. 212–213.

108 1931. január 3-án a báni palotában élesítettek egy bombát, 5-én a vámhivatalt, 30-án pedig a Fialet Jugoszlávia épületét tervezték felrobbantani. Irinyi: A horvát bombapörök. In: *Magyarság*, 12. (1931) 98. (3054.) sz. 3. (1931. május 1.)

109 Május 23-án Mijo Seletković, Andrija Tilman, Mijo Kirhmajer, június 30-án Marko Hranilović, Matija Soldin, július 23-án Ivan Rosić és Ivan Ljevaković vádlottakat ítélték halálra. Tilman, Kirhmajer és Ljevaković esetében az ítéletet börtönbüntetésre változtatták.

110 A jugoszláv belügyi szervek szerint 1931 augusztusáig 11 súlyosabb merényletet követtek el vonatok ellen, amelyek körülbelül 12 millió dináros kárt okoztak. Ebben a hónapban Belgrád lezárta a határait a külföldi vonatforgalom előtt, amivel azt kívánta bizonyítani, hogy a robbantásokat a horvát emigráció és nem az otthoni horvátság szervezte. Ausztria tiltakozott az eljárás ellen, de bizonyíték hiányára hivatkozva megtagadta a merényletekkel vádolt Mijo Seletković és Stanko Hranilović – az ekkoriban elítélt Marko testvérének – kiadását. Milićević, 1959. 38.; Begić, 1986. 178.; Sadkovich, 2010. 209. Egyes becslések 100–120 közé tették az elkövetett merényletek számát, Begić pedig egy listát adott azokról. Egyes akciókat az usztasák nem ismertek el sajátjukként, így az 1931. július 3-i robbantást, amikor is a vonat késése miatt a szervezet Zimonyban, nem Belgrádban élesedett, és három személy életét veszítette, 18 megsebesült. Emellett elképzelhető, hogy voltak olyan merényletek is, amelyeket magukra vállaltak erejük demonstrálása és a hatalom elbizonytalanítása érdekében. Nándori, 1972. 255.; Ormos, 1984. 70.; Begić, 1986. 177–178.

111 Az Ustaša négy bombáról adott hírt, amelyek egy minisztérium, a katonai akadémia és Živković háza közelében robbantak fel. A negyedik később élesedett és megölte az azt hatástalanítani kívánó szakér-

kai kontinensre is.¹¹² Košutić Észak-Amerikába utazott az ottani horvátság erős parasztpárti irányultsága miatt, Jelić pedig Dél-Amerikába ment.

A belgrádi parlamentben történt merényletet követően a dél-amerikai horvátok körében mozgolódások indultak. 1929 októberében Buenos Airesben elkezdtek kiadni a *Slobodna Hrvatska* hetilapot, amely hangvételét tekintve erősen kötődött a Horvát Parasztpárthoz, de lehozta Pavelić Népszövetségnek küldött memorandumát is.¹¹³ 1928 szeptemberében Montevideóban megalapították a Horvát Otthont (Hrvatski dom), amely a horvát bevándorlókat segítő szervezet volt. A tagság a Parasztpárt politikájával szimpatizált, illetve kapcsolatot is tartott fenn a párt vezetésével és az emigrációval. A Horvát Otthon vezetőségével Marko Fil Vujeva is megbeszéléseket folytatott, és azt kérte Pavelićtól, hogy küldje el egy megbízottját Dél-Amerikába. A választás Branimir Jelićre esett, akinek az útját állítólag a vezetőség tudta nélkül a montevideói Horvát Otthon kasszájából Nikola Antić elnök és Jakov Jurišić pénztáros fizették ki, ami miatt leváltották őket. Az új elnökség 1931. május 10-én szövetséget kötött a Parasztpárttal, Pavelić követőivel pedig rossz viszonyt ápolt a szervezet.¹¹⁴

Jelić 1931 februárjában érkezett Uruguayba, majd átutazott Argentínába. Jelenlétének népszerűsítése érdekében a helyi horvátok havilapja, a *Croacia* közölte néhány írását.¹¹⁵ Jelićet először az argentin rendőrség lefogta Belgrád fellépésének következtében, ám hamarosan elengedték. Bár Pavelić usztasa szervezet alapítása céljából küldte ki, Jelić az itteni horvátság körében Horvát Domobrán (Hrvatski domobran) néven indította el a szervezkedést 1931 májusában. Ezzel a lépésével az otthoni domobrán csoportosulással fennálló kontinuitást akarta kihangsúlyozni.¹¹⁶ A folytonosságot jól jelezte, hogy a szervezet lapját *Hrvatski domobran* címmel adták ki.¹¹⁷

A dél-amerikai horvátok első kongresszusát 1931. szeptember 12–13-án tartották Buenos Airesben, ahol a jelenlévők Ivan Žuvanić argentinai horvátot vá-

tőt. Ustaša [Ustaški logor], 1931. április. 4. Más források szerint ezeket a robbantásokat a macedónok vitték véghez. MNL OL K 64 60. doboz, 16/b tétel, 1931. március 23.

112 Jareb, J., 1982. 48.

113 A kutatás során mindössze négy lapszám került elő. A Mariano Moreno Nemzeti Könyvtár (Biblioteca Nacional Mariano Moreno) gyűjteményében található első szám borítója sérült, emiatt a keltezését nem lehet látni. A többi példány október 17-én, 24-én és 31-én jelent meg, így a kiadást feltételezhetően október 10-én kezdték meg.

114 Antonich, 2021. 55–68.

115 Jelić, 1931.

116 Jareb, J. 1982. 53–54. Az első tagozatot 1931. május 12-én alapították. Helyszínül általában Buénos Aiest jelölik meg, ám Mario Jareb feltételezése szerint az első csoportot Montevideóban szervezték meg ezen a napon, az argentinait pedig május 24-én. Jareb, M. 2006b. 348–349. Jelić szintén az uruguayi szervezetet jelölte meg elsőnek. Jareb, J., 1982. 50.

117 1930 decemberétől Ivan Marion Kolusi szerkesztésében jelent meg havonta a *Croacia* című, spanyol nyelvű lap, amelyet 1931 májusában, Jelić érkezését követően horvátul adtak ki. Kolusi átengedte kiadványát, amelyből létrejött a horvát nyelvű *Hrvatski domobran* hetilap. Az első szám 1931. június 12-én jött ki, számozását tekintve második évfolyamként, mivel ezen a néven Zágrábban már létezett periodika 1928 végén. A lap 1931 őszén körülbelül háromezer példányban jelent meg, 1944-es megszűnéséig ez a szám négyezre emelkedett. Valenta, 1934. 27–28.; Jareb, J., 1994. 413.; Sadkovich, 2010. 198.

lasztották meg a dél-amerikai Horvát Domobrán előjárójának (starješina).¹¹⁸ A dél-amerikai részlegnek két alelöljárósága volt, amelyet São Paulóban Adam Tišler, Montevideóban Nikola Antić vezetett.¹¹⁹ A dél-amerikai Domobrán több mint 40 tagozattal és 200 bizottsággal rendelkezett, főként Argentínában, Brazíliában és Uruguayban, de elszórva előfordultak Bolíviában, Chilében és Peruban is.¹²⁰ Tagsága néhány ezer főt tett ki.¹²¹

Jelić 1932 májusáig maradt Dél-Amerikában, addig a szervezéssel és a *Hrvatski domobran* szerkesztésével foglalkozott. 1932 januárjában a Horvát Domobrán vezetőségének küldöttjeként utazott az argentin fővárosba Ante Valenta, aki kezdetben Jelićnek segített, majd átvette tőle feladatait. 1933 közepén Zlatko Fraisman Šalković is Argentínába érkezett, aki Valentával dolgozott együtt.¹²² A dél-amerikai horvátok aktívan tevékenykedtek a horvát függetlenség érdekében, évenként megrendezett kongresszusaikon kiálltak a horvát önállóság mellett. 1933. április 30-án átadtak a Népszövetségnek egy memorandumot, 58 685 kitelepült horvát aláírásával, amelyben a horvát államiség felállítását kérték.¹²³

Horvát Domobrán – Usztasa

A Horvát Domobránt elvben nem az usztasa szervezet egységeként alapították. A domobránok az usztasákhoz hasonlóan Horvátország felszabadítását tűzték ki célul, eszközeikben azonban eltérés mutatkozott. A domobrán szervezet inkább a horvát kitelepültek legális úton történő megszervezésével és tájékoztatásával, mintsem a fegyveres kiképzéssel és a terrorista akciókkal foglalkozott.¹²⁴ „Az uszta-

118 Valenta, 1934. 24–25.

119 „Hrvatski domobran”. Zašto je došlo do osnivanja domobranskih organizacija. In: Valenta, 1932. 34. 1933 végén már három alelöljáróságot említett az akkori évkönyv, a harmadik az argentinai Majzalesben volt. Valenta, 1933. 93. Tišler származását tekintve bácskai sváb volt. Az évtized első felében Brazíliából Jankapusztára tette át a székhelyét. Ustaša Maks [Luburić, Vjekoslav]: Šest malih ljudi, šest simbola. In: *Drina* [Europa], 5. (1955) 8–12. sz. 139–140. (1955. december). Antić eredeti neve Mate Grško volt. Antonich, 2021. 84.

120 Begić, 1986. VIII. Jelić negyvennél több argentin, két uruguayi és kilenc brazíliai tagozatot említett. Egy 1934-es domobrán kiadvány 46 szervezeti egységről írt. Valenta, 1934. 24.; Jareb, J., 1982. 53. Uruguayban a tárgyalt korszakban négy tagozatot alapítottak, amelyek a következő neveket viselték: Ivan Rošić, Katarina Zrinska, Varaždin, Zagreb. 1967-ben egy újabb egységet hoztak létre Velebit elnevezéssel. Antonich, 2021. 80.

121 Jelić hatezer főben állapította meg a létszámot, a belgrádi szervek pedig tízezer taggal számoltak, bár ez valószínűleg túlzó becslés volt. Jareb, J. 1982. 54.; Sadkovich, 2010. 199.

122 Jareb, J., 1994. 413.

123 Valenta, 1934. 28.

124 A különbségekkel Karlo Tomas, az észak-amerikai Horvát Domobrán egyik vezetője külön cikkben is foglalkozott. „Tehát, hogy a fenti magyarázat minden horvát számára világos és érthető legyen, a Horvát Usztasa és a Horvát Domobrán közötti különbség abban áll, hogy a Horvát Domobránok tartalékosok, az Usztasák pedig aktív rohamosztagok. Minden Usztasa százszázalékos Domobrán, és bár nem minden Domobrán Usztasa, áldozatos munkájával és hűségével az usztasa-domobrán mozgalomhoz bekerülhet a Horvát Usztasák soraiba, ahová amint belép, késznek kell lennie feláldozni minden erejét, sőt még az életét is Horvátország szabadságáért és függetlenségéért.” Tomas, Karlo: Hrvatsko domobranstvo i us-

sa egy horvát forradalmi szervezet, amelyik kizárólag csak terrorista munkával foglalkozik. Ez a szervezet az egész harc mozgatója, amelyet a horvátok vezetnek a saját felszabadulásukért” – jellemezte az usztasákat a *Hrvatski domobran*.¹²⁵

A különböző tevékenységek ellenére a két csoport olyan sok szállal fonódott össze, hogy gyakran usztasa-domobrán mozgalomként (ustaško-domobranski pokret) hivatkoztak rá a kortárs usztasák is. A Horvát Domobrán legfőbb előjárója (vrhovni starješina) és az usztasák Poglavnikja ugyanaz a személy, Ante Pavelić volt. A legfőbb előjáróság irodáját Jelić Berlinben szervezte meg.¹²⁶ Ez alá tartozott a domobrán szervezet dél-amerikai, 1933-tól az észak-amerikai része, a belgiumi Horvát Szövetség és a franciaországi tagozatok is.¹²⁷ Az 1933-ban megjelenő usztasa elvekre gyakran usztasa-domobrán elvekként hivatkoztak. A különbségek – külsőségek, eszközök, tagság – ellenére a két szervezet szoros kapcsolatban állt egymással: „A domobrán szervezet a hadsereg és az usztasák pedig – a rohamosztagai!”¹²⁸

Észak-amerikai domobrán szervezet

A külföldre menekülők közül többen csatlakoztak valamelyik emigrációs csoportosuláshoz, így az usztasa – jobban mondva az usztasa-domobrán – szervezet létszáma is gyarapodott. 1933-ra az usztasa szervezkedés sikereket könyvelhetett el, mivel eredményesen agitált a kivándorolt horvátok körében Belgiumban, Dél-Amerikában, kisebbrészt Franciaországban, központot tartott fenn Ausztriában, kiképzőtáborokkal rendelkezett Magyarországon és Olaszországban.¹²⁹ Utóbbit létszámának növekedése miatt és hollétének titokban tartása érdekében 1933-ban többször is elköltöztették az olasz hatóságok.

Szó esett már arról, hogy Németországban is tevékenykedett egy kisebb csoport, valamint itt alakították ki a Horvát Domobrán legfőbb előjáróságának irodáját. 1933 márciusától a berlini csoport német nyelvű lapot adott ki *Croatiapress*

taše. In: *Nezavisna hrvatska država. Sjeverno američki prilog N. H. D.* [New York, Chicago, Pittsburgh, San Francisco], 2. (1934) 15. sz. 3. (1934. január 30.)

125 Ustaša. In: *Hrvatski domobran* [Buenos Aires], 3. (1932) 52. sz. 4. (1932. június 11.)

126 Európába való visszatérését követően, 1932. május után szervezte meg, ám a pontos dátumról eddig nem került elő információ. Jareb, M. 2006b. 278–279.

127 1932 januárjában Saint-Denis-ben, 1933 elején Montbéliard-ban, az év közepén Párizsban alapítottak egy-egy domobrán tagozatot. 1933 szeptemberében Luxemburgban is tartottak egy ülést az ottani szervezet megalapításáról, ám később erről nem jelent meg más adat az ezt közlő *Nezavisna hrvatska država* lapban. Uo. 277.

128 Budak, 1933. 77. A mondás 1933-ban jelent meg az usztasa-domobrán sajtóban, állítólag Pavelić is előszeretettel ismételte. Uredništvo: Geslo: bez samostalne hrvatske države nema hrvatskog naroda. In: *Nezavisna hrvatska država* [Berlin], 1. (1933) 1. sz. 1. (1933. június 1.); Benković, 1933. 57.

129 Az isztriai, a burgenlandi és a nyugat-magyarországi horvát kisebbség köreiben az usztasák – az eddig ismert források tanúsága szerint – nem alapítottak usztasa-domobrán tagozatokat, az 1934 előtti kiadványaikban nem foglalkoztak a helyzetükkel és sérelmeikkel. Valószínűsíthető, hogy az olasz, az osztrák és a magyar kormány nem vette volna jó néven az ez irányú tevékenységet, így az usztasák nem erőltették.

néven.¹³⁰ Június 1-jétől szintén a német fővárosban jelent meg a horvát nyelvű *Nezavisna hrvatska država* című lap.¹³¹ Pavelić megbízásából az év végén Berlinbe költözött Budak, és az ottani csoport munkáját segítette.¹³² Jelić 1934 májusáig tartózkodott Németországban, őt ekkor a Poglavnik az Amerikai Egyesült Államokba küldte.

Az észak-amerikai diaszpórával Pavelić már 1929-ben kapcsolatba került, az ottani horvátok közreműködésével jelent meg az első nagyobb írása az emigrációja során, ráadásul pénzügyi támogatást is kapott tőlük. Košutić 1930-ban – még Pavelićcel egyetértésben – próbált az amerikai kontinens északi felére utazni, ám az utat csak 1931-ben sikerült megvalósítania. Az USA-beli horvátok lényegesen jobb szervezethez tartoztak, mint a dél-amerikai társaik, ráadásul a köreikben több politikai irányzat is népszerűvé vált, így voltak köztük jugoszlávpártiak, HSS-szimpatizánsok, kommunisták stb. A horvát függetlenség eszméjét ezáltal nehezebben is lehetett propagálni, mint Dél-Amerikában.

Történtek kísérletek arra, hogy az észak-amerikai horvátságot bevonják az usztasa szervezetbe. Az 1932-ben kiadott *Propis o provođanju ustaške organizacije, o novačenju, udjelbi i prisegi* (Előírás az usztasa szervezet felállításáról, a sorozásról, a felosztásról és az esküőről) dokumentum 14. pontja alapján az usztasa szervezetet külföldön három törzskarra osztották fel, egy európaira, egy észak- és egy dél-amerikaira.¹³³ Az *Ustaša* 1933. májusi számában Pavelić egy külön cikket szentelt az észak-amerikai horvátoknak.¹³⁴ Ekkor Észak-Amerikában még nem lehet független usztasa-domobrán szervezkedésről beszélni, viszont az év őszén Ante Došent kinevezték az UHRO észak-amerikai törzskarvezetőjének és a domobrán mozgalom megbízottjának.¹³⁵

Végül az Egyesült Államokban is Horvát Domobrán név alatt kezdtek el szervezkedni Pavelić követői. Az első tagozatot 1933. augusztus 21-én New Yorkban hozták létre. Ugyanebben a hónapban kezdték el kiadni a *Nezavisna hrvatska država* lapot, amely az azonos nevű berlini újság mellékleteként jelent meg.¹³⁶

130 A havonta kétszer megjelenő lap kiadójának Pavelićet tüntették fel, szerkesztője eleinte Josip Milković, majd az első számokat követően Branimir Jelić lett. Az újság körüli teendőkben Mijo Bizik is segédkezett, aki az év elején hagyta el Jugoszláviát. Jareb, J., 1994. 251.; Jareb, M., 2006b. 202–203.

131 Kiadóként és tulajdonosként Pavelićet, szerkesztőként Jelićet tüntették fel a berlini kiadványokon. Jareb, J., 1994. 416. A lap első számában utalt arra, hogy a *Grič* kiadvány folytatásaként jelenik meg. Uredništvo: Geslo... In: *Nezavisna hrvatska država* [Berlin], 1. (1933) 1. sz. 1. (1933. június 1.) Bécsben 1932 végén megszűnt a *Grič*. *Kroatische Korrespondenz* kiadása. 1931 végétől 1934 őszéig a *Presseschau* lap jelent meg Ausztriában, amely 1933 elejétől a *Grič-Presseschau* nevet viselte. Jareb, J., 1994. 245–248.; Jareb, M., 2006b. 186–192.

132 Budak 1933 nyarán tette le az usztasa esküt Pavelić kezébe. Izjava članova hrvatske vlade o imovinskim prilikama. In: *Hrvatski narod* [Zagreb], 3. (1941) 65. sz. 2. (1941. április 18.)

133 Díaz de Villegas, 1966. 175.

134 Poglavnik [Pavelić, Ante]: Ustašama Sjeverne Amerike! In: *Ustaša* [Glavni ustaški stan], 1933. május. 2.

135 Jareb, M., 2006b. 370–371.

136 A lap a *Nezavisna hrvatska država*. *Sjeverno-američki prilog N. H. D.* címet viselte, és a berlini kiadványok után 15 nappal jelent meg. 1934 áprilisától *Nezavisna hrvatska država* névvel kezdték kiadni, és ekkortól függetlenedett az európai újságtól. A kéthetente megjelenő újságot New Yorkban, később Pittsburghban adták ki. Az 1933. április és 1935. szeptember között megjelenő San Franciscó-i havilap, a *Hrvatsko narodno pravo* is a domobrán szervezet kiadványai közé tartozott. Az 1934-es usztasa-domobrán év-

A tagozatok alapítása 1934-től indult meg erőteljesebben, az év januárjában jött létre a második ilyen egység San Franciscóban. Jelić USA-beli tartózkodása komoly segítséget jelentett a szervezkedésben, augusztustól kezdve szaporodtak meg a domobrán szervezetek a horvátok lakta vidékeken. Az észak-amerikai csoportok alapításukkor sorszámot kaptak, így nagyjából következtetni lehet a számukra. A Mario Jareb által megadott listán az 51. a legmagasabb szám, ám ez a felsorolás nem teljes, illetve egyes tagozatok sorszáma még nem került elő.¹³⁷ Amerika északi felén a domobrán szervezet létszáma legkevesebb 2000–2500 fő volt.¹³⁸ A vezetés Pittsburghben székel, az észak-amerikai előjárói tisztet Nikola Šulentić töltötte be. Az USA-beli szervezkedésben kiemelt helyen álltak a következő személyek: Ante Došen, 1933–1938 között a szervezet titkára, a *Nezavisna hrvatska država* szerkesztője, Luka Grbić, a lap későbbi szerkesztője, Frank Budak, a Horvát Domobrán főpénztárosa, Rudolf Erić, 1938-tól vezetőhelyettes (podstarješina). Ante Valenta 1934 végétől a legfőbb előjáróság küldötteként segítette a szervezet munkáját, viszont a jugoszláv diplomácia fellépése miatt néhány hónappal később visszatért Argentínába.¹³⁹

Az észak-amerikai domobránok évenként kongresszust, azaz szabort rendeztek, összesen öt alkalommal. Szervezkedésük miatt fokozatosan szembekerültek más horvát csoportokkal, amelyek rossz szemmel nézték a horvát diaszpórán belüli agitációjukat.

Az észak- és dél-amerikai domobránok tevékenysége eltért az usztasa kiépzőtáborokban folyt gyakorlatozásoktól. Az amerikai diaszpórák inkább identitás-ápolással, a függetlenség – anyagi és morális – támogatásával, a közvélemény figyelmének felhívásával foglalkoztak, közösségi életet szerveztek, horvát napokat, banketteket, piknikeket stb. is rendeztek.¹⁴⁰

Európai kiadványok 1931–1932-ben

Visszatérését követően Jelić Olaszországba, majd Ausztriába utazott. Miután az osztrák hatóságok letartóztatták és kiutasították az állam területéről, Berlinbe tette át a székhelyét.¹⁴¹ Az évtized elején a német fővárosban már tevékenykedett a horvát emigráció kis csoportja. 1930 őszén költözött ide Mladen Lorković, illetve 1931. május és 1932. január között itt jelent meg Slavko Cihlar újságíró német nyelvű lapja, a *Kroatischer Informations-Dienst*.¹⁴² Tematikáját tekintve Pero Gru-

könyv más amerikai horvát újságok vásárlására is biztatta olvasóit, amelyek nem kötődtek közvetlenül a szervezethez, mint például a *Hrvatski list* – *Danica Hrvatska*, a *Zajednica* és a *Naša nada*. Budak, 1933. 22.; Jareb, J., 1994. 416–418.

137 A teljes lista megtalálható itt: Jareb, M., 2006b. 376–380.

138 Uo. 386.

139 Uo. 399–400.

140 Došen, 1937. 42., 58–59.

141 Bécsben letartóztatták a horvát emigráció egyik vezérét. In: *Magyarság*, 13. (1932) 136. (3388.) sz. 15. (1932. június 19.)

142 Jareb, J., 1994. 250.

ber kiadványa, a *Budućnost* is ehhez a körhöz köthető, mivel a horvát függetlenséget hirdette.¹⁴³ 1931-ben Pavelić és Perčević Karl von Loesch professzor kíséretében a demokratikus pártok vezetőivel tárgyalt Berlinben.¹⁴⁴ Ahogy fentebb már szóba került, Jelić szintén itt szervezte meg a Horvát Domobrán legfőbb előljáróságának irodáját.

A Grič kiadó 1931-ben megjelentette Pavelić német nyelvű füzetét, amelyben még kifejezésre jutott az a remény, hogy a horvát államiság visszaállítását nemzetközi segítséggel meg lehet oldani. A kiadvány első fele a horvát történelmet, illetve a horvát társadalmat mutatta be, és ismeretterjesztés céljából több képet is tartalmazott. A füzet második felében az államisággal összefüggő dokumentumokat válogattak össze a középkortól a Népnyszövetségnek átadott memorandumokig, amelyek között helyet kaptak a Parasztpárt egyes képviselőinek írásai is.¹⁴⁵

Egy évvel később a kiadó Pavelić egy újabb, ezúttal francia nyelvű írását jelentette meg.¹⁴⁶ Az usztasa vezető a szokásos panelekkel érvelt Horvátország önállósága mellett, viszont jelen esetben a főszerepet Jugoszlávia fegyverkezése és agresszív terjeszkedési szándéka kapta. A brosúrát az 1932. február 2-án megnyílt genfi leszerelési konferenciára szánhatta, amelynek a célja egy általános rendezés volt a leszerelés és a fegyverkezés terén.¹⁴⁷ A szerb militarizmus – a szöveg szerint – mindennemű békés kezdeményezés útjában áll, amit csak a független Horvátország lenne képes ellensúlyozni. „Csak egyetlen eszköz van – amely orvosolhatja azt a problémát, amely a Balkán kapuin kopogtat –, amely természetesen az általános lefegyverzés kérdésköre. Ez az eszköz, amelyet a genfi fórumon több alkalommal is előterjesztettek a horvát nép képviselői, ez pedig nem más, mint a független horvát állam visszaállítása. A horvát nép egyöntetűen ezt kívánja, és ezt követeli.”¹⁴⁸ Pavelić arra is kitért, mennyit költ Belgrád hadi kiadásokra.¹⁴⁹ Feltételezhetően a Jugoszláviának nyújtott külföldi pénzügyi segítséget szándékozta megtorpedózni azal, hogy felhívta a figyelmet, a kormány továbbra is hatalmas összegeket fordít a hadseregére a gazdasági világválság ellenére.

A francia kiadvány több szempontból is mérföldkőnek tekinthető. 1934-ig ez az utolsó hosszabb lélegzetű írás Pavelićtól, emellett az utolsó olyan szövege is

143 A kutatás során nem került elő egy példánya sem az említett lapnak. A kiadványból mindössze egy cikk ismeretes, amelyet a *Croacia* vett át és jelentetett meg spanyol nyelven. A szöveget Jelić írta a horvát függetlenségről, amelyet szerinte a horvátok mellett a prečani szerbek is támogattak. Jelić, 1931a.

144 Jelić hangsúlyozta, hogy Pavelićék ekkor nem tárgyaltak sem a kommunistákkal, sem a nemzetiszocialistákkal. Jareb, J., 1982. 33.

145 A kiadvány *Aus dem Kampfe um den selbständigen Staat Kroatien. Einige Dokumente und Bilder* (A független horvát államért vívott harcból. Néhány dokumentum és kép) címmel jelent meg, a bevezetésben 1931 áprilisa szerepel a kiadás dátumaként. Pavelić, 1931.

146 A füzet *La restauration économique des pays danubiens. Le désarmement. Belgrade et la Croatie* (A Duna menti államok gazdasági helyreállítása. A leszerelés. Belgrád és Horvátország) címmel készült el 1932 áprilisában, majd a Grič június 11-i száma megjelentette a német fordítást is: *Die wirtschaftliche Wiederherstellung der Donauländer. Die Abrüstungsfrage. Belgrad und Kroatien*. Lásd: Grič. *Kroatische Korrespondenz* [Wien], 1932. június 11. 1–17.

147 A témáról bővebben: Enyedi, 2012.

148 Pavelić, 1932. 21–22.

149 Uo. 23–24.

az első emigrációja során, amelyet kifejezetten a nyugati, demokratikus közvéleménynek szánt. 1930–1932-ben még formálódott az usztasák álláspontja a függetlenség elérését illetően. A kiadványok a békés, nemzetközi rendezést támogatták, ám a háttérben már megindult az erőszak promotálása és alkalmazása. Jelić – visszaemlékezéseiben – elhibázott politikának vélte Pavelić részvételét mindkét tevékenységben, mivel a terrorizmussal előre kizárta a lehetőségét, hogy később más államférfiakkal ülhessen egy asztalhoz a horvátkérdés rendezését illetően.¹⁵⁰ Az 1932. évtől kezdve az usztasa szervezkedés a különböző fegyveres akciókra helyezte a hangsúlyt, de a tájékoztatás továbbra is megmaradt a szervezet feladatai között.

Az usztasa alkotmány és a szervezet formálódása

Az usztasa szervezet felépítését tekintve 1932-ben nyert kikristályosodott formát, az erre vonatkozó dokumentumok egy része legalábbis ebben az évben jelent meg nyomtatásban. Ezek közül a legfontosabb az Usztasa, Horvát Forradalmi Szervezet alkotmánya.

A dokumentum a szervezet feladatának Horvátország felszabadítását jelölte meg, amelyet forradalom útján kell elérni. A függetlenség megvalósítását követően az UHRO védelmezni fogja az államot. A szöveg hangsúlyozta, csakis a horvát nemzet uralkodhat és birtokolhat minden anyagi és szellemi javat Horvátországban. Az usztasa szervezet hierarchikusan épül fel: egy település egy tábort alkot, élén a táborvezetővel (tabornik), egy adott járásban lévő táborokból épül fel a láger a lágervezetővel (logornik) az élén, egy megyében a légerekből áll fel a törzskar, élén a törzskarvezetővel (stožernik). A szervezet csúcsán az usztasa főhadiszállás (glavni ustaški stan, GUS) található, élén a Poglavnikkal.¹⁵¹ Az alkotmány értelmében megjelent a segédtszti szerepkör (pobočnik) is különböző feladatok elvégzésére, számuk a táborokban, légerekben, törzskarokban legfeljebb hat, az usztasa főhadiszálláson 12 lehetett. A tisztségek között megtalálhatók még a szakemberek (stručna osoba) és az usztasa biztosok (ustaški povjerenik) is, akiket a Poglavnik nevezett ki. A tagságot tekintve minden horvát usztasává válhatott, aki elfogadta az alkotmány első két pontját. A csatlakozáskor esküt kellett tenni, melynek megszegését halállal büntették. A fegyelem érdekében külön usztasa bíróságot is létrehozhattak. A dokumentumot Bukovački poglavnik segédtszti állította össze.¹⁵²

Az usztasa alkotmány egy katonai jellegű szervezet és nem egy párt létrehozását irányozta elő. Eszmeiségét tekintve a Jogpárt 1919-es programjának egyes elemei fedezhetők fel benne: a horvát függetlenség eszménye vagy a „Horvátország a horvátokért!” elve. Újdonságként hatott a Poglavnik szerepkörének meg-

150 Jareb, J., 1982. 107–108.

151 Az első kiadványban a Poglavnik titulust még kisbetűvel írták, ám a későbbiekben a nagybetűs alak szerepelt az usztasák dokumentumaiban, amely Pavelić nevének a szinonimájává vált.

152 Ivan Bukovački az olaszországi usztasa táborban tartózkodó Mijo Babić álneve volt. Fedőnévként Babić a Giovanni nevet használta még. Begić, 1986. 139.

jelenése, 1932-től kezdve Pavelić így írta alá az *Ustaša* lapban megjelent írásait is.¹⁵³ Krešimir Begić úgy ítélte meg, hogy a Poglavnik megválasztása demokratikus jelleget kölcsönzött a szervezetnek, bár hozzátette, a kinevezéshez nem párosult időbeli korlát, illetve Pavelić autoriter módon vezette az UHRO-t.¹⁵⁴ Nincs azonban arról adat, mikor és kik választották meg Pavelićet erre a tisztségre. A demokratikus karaktert az árnyalja, hogy míg a Poglavnik nevezhette ki az embereket a különböző tisztségekre, illetve ő menthette fel őket, addig az ő hatalmát semelyik szerv sem korlátozta, felelősséggel sem tartozott senkinek. A feltétlen engedelmesség a vezetés akaratának, amely az emberi élet feletti döntés jogát is kisajátította, nem egy demokratikus, hanem inkább egy katonai jellegű, autoriter szervezetre jellemző. A halálbüntetés lehetőségével valószínűleg az 1931. végi jankapusztai lázongáshoz hasonló eseményeknek akarta elejét venni az alkotmány. A Poglavnik – azaz Pavelić – szervezeten belüli egyeduralmának megszilárdulásához viszont még idő kellett, például 1933 szeptemberétől az usztasa eskü szövegét megváltoztatták, az usztasa vezetés utasításai helyett a Poglavnik utasításai szerepeltek.¹⁵⁵

Az alkotmány 13. pontja további szabályzatok megjelenését helyezte kilátásba. 1932–1933 folyamán több dokumentum készült a szervezet működésére vonatkozóan, amelyeket füzet formájában, illetve bizonyos részleteiket az *Ustaša* oldalain adták közre.¹⁵⁶

1932-ben megjelentek olyan külsőségek is, amelyek a szervezet arculatát alakították, és néhány közülük a mai napig szorosan kapcsolódik az usztasa fogalomhoz. Az UHRO vezetője az usztasa alkotmány értelmében a Poglavnik lett, amely titulus elválaszthatatlanná vált Pavelić nevétől. A szervezet ettől az évtől kezdte el használni a jelét, egy nagy kék „U” betűt, melynek szarvai között egy égő bomba található. A fehér alapú bombán a horvát címer „saktábla” mintája látható, amely fehér mezővel kezdődik. Az égő bomba képe a 19. századi francia és olasz forradalmi hagyományokhoz nyúlik vissza, a két ország csendőrségének a logójában a mai napig megtalálható ez a szimbólum.¹⁵⁷ A forradalmiság mellett a horvát nemzeti színek – kék, fehér, piros – megjelentek az usztasa bombán. A kék színt

153 A korábbi kiadványok Pavelićre mint nemzeti képviselőre vagy mint a Horvát Jogpárt elnökére [sic!] hivatkoztak. Pavelić, 1929. 33.; *Ustaša* [Ustaški logor], 1930. május. 7.; Uo. 1931. április. 2.; *Za nezavisnu državu Hrvatsku*, 1932. 1. Egy 1931. szeptemberi körlevél magyar fordítása a következő módon nevezte meg Pavelićet: „Dr. Pavelic Antal a Horvát Jogpárt, valamint a Független Horvát Állam Helyreállítására Szervezett Aktio vezetője.” MNL OL K 64 60. doboz, 16/b tétel, 723/pol-1931, 1931. szeptember 26.

154 Begić, 1986. 139–141.

155 Uo. 141.

156 A szabályzatok listája: Propis o ustaškoj disciplini (Előírás az usztasa fegyelemről) [Propis, 1932]; Propis o provadanju ustaške organizacije, o novačenju, udjelbi i prisegi (Előírás az usztasa szervezet felállításáról, a sorozásról, a felosztásról és az esküről) [Díaz de Villegas, 1966. 168–181.]; Propis o ustaškoj odori, opremi i zastavi (Előírás az usztasa egyenruháról, felszerelésről és zászlóról) [Uo. 181–185.]; Propis o vraćanju u domovinu (Előírás a hazatérésről) [Uo. 185–189.]; Službovnik ustaške vojske (Az usztasa hadsereg szabálykönyve) [Krizman, 1986. 533–554.]; Tehnike revolucije (A forradalom technikái) [egyes részleteit közölték az *Ustaša* számai: *Ustaša* 1932. február. 3–4., 1932. április. 4., 1932. július. 4.].

157 Jareb, M., 2010. 210.

a domobrán szervezet is használta, tagjai kék inget hordtak, horvát címerrel a mellkasukon.¹⁵⁸ Az usztasa egyenruha viszont zöldes, barna és szürke színű volt.¹⁵⁹

Szintén 1932-ben terjedt el az usztasák köszöntése, „A hazáért készen!” (Za dom spremni!, ZDS).¹⁶⁰ A köszöntés a rendszerváltás óta megosztja a horvát közvéleményt, mivel bizonyos körök ragaszkodnak ahhoz, hogy ez egy régebbi horvát köszöntési forma, amit az usztasák csak átvettek. Az állítás igazolására hozott példák – ha hasonlítanak is – ezt a három szót nem tartalmazzák ebben az alakban és ebben a szórendben.¹⁶¹ Az 1920-as években a Jogpárt köreiből sem jelent meg ez az üdvözlési forma, használták viszont Starčević „Isten és a horvátok” jelszavát, továbbá mind gyakrabban előkerült a „Horvátország a horvátokért!” mondat is.¹⁶² Az 1930–1934 közötti időszakban a jelmondat különböző variánsai jelentek meg az Ustaša számaiban, ami alapján feltételezhető, hogy a köszöntés formálódott.¹⁶³

A Független Horvát Államban a Za dom spremni! hivatalos – és kötelező – üdvözlési formaként jelent meg, a korabeli sajtó is említést tett az usztasa eredetéről. „A Poglavnik Horvátországában csakis az usztasa köszöntéssel lehet köszönni »A Hazáért – készen!«”¹⁶⁴ Marko Lamešić, Prigorje nagymegye ispánja egy 1942-ben tartott beszédében Pavelićről is megemlékezett, majd megjegyezte: „a köszöntés »A hazáért készen!« az ő lelkéből fakadt”.¹⁶⁵ Az 1990-es évek elején, a délszláv háború során a szerbellenes jelszavak szélesebb nyilvánosságot kaptak, így kerülhe-

158 A kék színt a jogpártiak sajátjukként használták, amely egyben Dalmácia, Szlavónia, Zágráb és Túrmező színe is volt. Jareb, J., 1982. 61.

159 Díaz de Villegas, 1966. 182.

160 A jelmondat feltételezhetően 1931 végén keletkezett. Jareb, Mario: Nema dokaza da je „Za dom spremni” stari hrvatski pozdrav. In: *hkv.hr. Portal Hrvatskoga kulturnog vijeka*, 2019. március 5. <https://www.hkv.hr/hrvatski-tjednik/31387-dr-sc-m-jareb-nema-dokaza-da-je-za-dom-spremni-stari-hrvatski-pozdrav.html>.

161 Kísérletek történtek a fenti állítás ellenkezőjének a bizonyítására is. Egyik példája ennek az a lista, amelyet Antun Asić *Ponosna Hrvatska* című gyűjteményéből állítottak össze. A felsorolásban szereplő szövegek leginkább a nemzeti ébredés korától a kötet megjelenéséig tartó időszakban születtek, és a Za dom spremni!-hez hasonló részeket is tartalmaznak. Azok az idézetek, amelyekben valóban megjelenik a jelmondat, egytől egyig az 1930-as években vagy később születtek. Asić, 2001. A listát közli: 33 povijesna dokaza o čistoći starohrvatskog pozdrava „Za Dom spremni”. <https://otporas.com/33-povijesna-dokaza-o-cistoci-starohrvatskog-pozdrava-za-dom-spremni/>.

162 A Starčević újságából kivehető, milyen jelmondatokkal kísérleteztek egyes jogpárti személyek az évtized végén. Például a „Munkára!” („Na posao!”; „Na rad!”) felszólítás előfordult Pavelić és Jelić néhány beszédében. Jelić, Branimir: Braćo na posao! In: *Starčević* [Zagreb], 2. (1927) 4. sz. 2. (1927. február); Dr. Ante Pavelić: Na rad pravaška omladino! Uo. 2. (1927) 6. sz. 2. (1927. május). Az 1927-es jogpárti ifjúsági szabort Jelić a következőképpen zárta: „Horvát harcosok, munkára a nemzetért és a horvát hazáért!” („Hrvatski borci, na rad za narod i hrvatsku otačbinu”). Sabor Hrvatske Republikanske Pravaške Omladine. In: *Starčević* [Zagreb], 2. (1927) 7. 1–2. (1927. június).

163 Ilyenek például: „Álljunk készen, usztasák!” („Budimo spremni, ustaše!”) Ez a mondat egészen 1934-ig gyakran feltűnt. A felszólítás az usztasák első indulójának, az *Usztasa ébresztő* (Ustaška budnica) című versnek a kezdősora volt, amelyet maga Pavelić írt. A versről bővebben: Lajos, 2022. Vagy: „Usztasák, álljunk a hazáért mindig készen!” („Ustaše, budimo uvijek za dom spremni!”) Ustaša [Glavni ustaški stan], 1932. július. 4. „Készüljünk fel, usztasák!” („Spremajmo se ustaše!”) Uo. 1934. március. 1.

164 *Hrvatski narod. Glasilo Hrvatskog ustaškog pokreta* [Zagreb], 4. (1942) 448. sz. 2. kiadás. 8. (1942. június 12.).

165 Svijest hrvatskog seljaštva. In: *Hrvatska straža* [Zagreb], 10. (1942) 23. sz. 2. (1942. június 7.)

tett vissza a köztudatba a *Za dom spremni!* is mint régi horvát üdvözlés. A horvát Alkotmánybíróság évekkel ezelőtt megállapította, hogy a *Za dom spremni!* az usztasák köszöntési formája volt a Független Horvát Államban, és használata nem áll összhangban a horvát alkotmánnyal.¹⁶⁶ Az eddig ismert adatok alapján nem tűnik valószínűnek, hogy a *Za dom spremni!* 1931–1932 előtti jelenség lenne.

Az évek során újabb változások mentek végbe az usztasa szervezeten belül. Az UHRO felépítése módosult egyes intézkedésekkel, ezek közül talán a legfontosabb a marseille-i merénylet előtt az usztasa főhadiszállás 22/34. számú rendelkezése volt. Az 1934. március 30-án kiadott döntés bővítette az usztasa alkotmányt, létrehozta az alvezér (*doglavnik*) és az usztasa küldött (*ustaški poklisar*) tisztségét. Az alvezérek és a küldöttek a Poglavnikkal és annak segédtisztjeivel alkották az usztasa főhadiszállást. A küldöttek ugyanazokkal a feladatokkal rendelkeztek, mint a segédtisztek, csak huzamosabb ideig kellett a szervezetet képviselniük külföldön. Az alvezérek számát 12 főben maximalizálta a dokumentum, akik a Poglavnikkal közösen alkották az alvezéri tanácsot (*doglavničko vijeće*), amely elvben az általános kérdésekről döntött.¹⁶⁷

Ezeket a tisztségeket Pavelić igyekezett olyan közeli munkatársaival betölteni, akik szintén emigrációban tartózkodtak. Kezdetben Jelić, Babić és feltételezhetően Perčec viselte a segédtiszti titulust, később Mijo Bzik, Andrija Artuković és Stijepo Perić is megkapta ezt a rangot. 1934-ben Pavelić alvezérnek nevezte ki Mile Budakot és Marko Došent, utóbbi lett az alvezéri tanács tiszteletbeli elnöke is.¹⁶⁸ Ezen személyek 1932–1933-ban csatlakoztak Pavelić szervezetéhez, néhányan közülük az 1932. év fontosabb eseményei miatt hagyták el Jugoszláviát.

Az usztasa szervezet keretet kapott, és külsőségeiben kezdett elkülönülni más horvát csoportosulásoktól. A láthatóbb szervezkedés háttérében valószínűleg a Horvát Parasztpártnak az usztasáktól való fokozatos – de még nem végleges – eltávolodása is közrejátszott. Belgiumban és Dél-Amerikában a Parasztpárt 1931–1932 folyamán már saját szervezkedésbe kezdett, illetve Maček és követői nem szimpatizáltak a terrortámadásokkal, amelyek 1931-ben sokasodni kezdtek. Ugyanakkor biztosra vehető, hogy a merényletkísérletek a horvát emigráció tagjai ellen, valamint a horvátokra kiszabott súlyos büntetések radikálisabb fellépésre ösztönözték Pavelićet és körét.

166 Lukić, Savica: Ustavni sud se oglasio o pozdravu 'Za dom spremni'. 'To je ustaški pozdrav iz NDH koji nije u skladu s Ustavom Republike Hrvatske'. In: *Jutarnji List*, 2020. június 5. <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/ustavni-sud-se-oglasio-o-pozdravu-za-dom-spremni-to-je-ustaski-pozdrav-iz-ndh-koji-nije-u-skladu-s-ustavom-republike-hrvatske/10376992/>.

167 Krizman, 1986. 151.

168 Jareb, J., 1982. 626–627.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források lelőhelye

HDA 1561

Hrvatski državni arhiv, Republički sekretarijat unutarnjih poslova Socijalističke Republike Hrvatske, Služba državne sigurnosti
013.0.4. Dosje Ante Pavelića

MNL OL K 64

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Polgári kori kormányhatósági levéltárak, Külügyminisztériumi levéltár, Külügyminisztérium, Politikai osztály reservált iratai

2. Kiadott források és szakirodalom

Antonich

2021 Antonich, Eduardo R.: *Hrvatska i Hrvati u Urugvaju*. Zagreb, 2021.

Aralica

2021 Aralica, Višeslav: Kronologija zbivanja u ustaškom logoru Jankapuszta. In: *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofškoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 53. (2021) 205–238.

Asić

2001 *Ponosna Hrvatska. Zbirka domoljubnih koračnica i popjevaka od ilirskog preporoda do danas*. II. dopunjeno i izmijenjeno izdanje. Prir.: Asić, Antun. Zagreb, 2001.

Babić

2018 Babić, Mijo: Zašto sam u tuđini? In: *Revolucionari i ubojice. Iz povijesti hrvatske nacionalističke emigracije u međuraću*. Prir.: Miljan, Goran – Šute, Ivica. Zagreb, 2018. 53–114.

Balen

1952 Balen, Šime: *Pavelić*. Zagreb, 1952.

Begić

1986 Begić, Miron Krešimir: *Ustaški pokret 1929–1941. Pregled njegove povijesti*. Buenos Aires – New York, 1986.

Benković

1933 Benković, Franjo: Bez krvi nema nezavisne hrvatske države! In: *Nezavisna hrvatska država. Godišnjak 1934*. Ur.: Budak, Mile. Berlin, 1933. 55–56.

Bilandžić

1999 Bilandžić, Dušan: *Hrvatska moderna povijest*. Zagreb, 1999.

Budak

1933 *Nezavisna hrvatska država. Godišnjak 1934*. Ur.: Budak, Mile. Berlin, [1933].

Bzik

1933 Bzik, Mijo: Hrvatsko Domobranstvo – i oni drugi... In: *Nezavisna hrvatska država. Godišnjak 1934*. Ur.: Budak, Mile. Berlin, [1933.] 111–114.

1942a Bzik, Mijo: *Ustaška borba od prvih dana ustaškog rada do Poglavnikova odlaska u emigraciju. Počeci i bit ustaškog pokreta*. Zagreb, 1942.

1942b Bzik, Mijo: *Ustaška pobjeda u danima ustanka i oslobođenja*. Zagreb, 1942.

1944 Bzik, Mijo: *Ustaški pogledi*. Zagreb, 1944.

Cihlar

1928 Cihlar, Slavko: *Hrvatsko pitanje i amputacija*. Zagreb, 1928.

Desbons

1983 Desbons, Georges: *U obrani istine i slobode. Zašto sam branio ustaše*. Madrid, 1983.

Díaz de Villegas

1966 Díaz de Villegas, José: *Napadaj i obrana*. Madrid, 1966.

Došen

1937 *Hrvatski domobran. Godišnjak (kalendar) 1938*. Ur.: Došen, Ante M. Pittsburgh, P. A. – Buenos Aires, [1937].

Enyedi

2012 Enyedi Zsuzsa: A francia–német kapcsolatok a leszerelési konferencia időszakában. In: *Háborúk, békék, terroristák. Székely Gábor 70 éves*. Szerk.: Majoros István. Bp., 2012. 105–114.

Horthy

2019 Horthy Miklós: *Emlékirtaim*. Bp., 2019.

Hory–Broszat

1994 Hory, Ladislaus – Broszat, Martin: *Ustaška država Hrvatska 1941–1945*. Beograd, 1994.

Jareb, J.

1982 Jareb, Jere: *Političke uspomene i rad Dra Branimira Jelića*. Cleveland, 1982.

1989 Jareb, Jere: Jedan izvještaj o ustašama u Italiji 1932–1941. In: *Hrvatska revija. Kulturno-književni tromjesečnik*, 39. (1989) 2. (154.) sz. 261–272.

1994 Jareb, Jere: Publikacije domobransko-ustaškog pokreta u izbjeglištvu i iseljeništvu 1929–1944. I–II. dio. In: *Časopis za suvremenu povijest*, 26. (1994) 2. sz. 241–255., 3. sz. 413–426.

1995 Jareb, Jere: *Pola stoljeća hrvatske politike. Povodom Mačekove autobiografije*. Zagreb, 1995.

Jareb, M.

2006a Jareb, Mario: Hrvatska politička emigracija od 1928. do 1990. godine. In: *Hrvatska politika u XX. stoljeću*. Ur.: Antić, Ljubomir. Zagreb, 2006. 307–336.

2006b Jareb, Mario: *Ustaško-domobranski pokret. Od nastanka do travnja 1941. godine*. Zagreb, 2006.

2010 Jareb, Mario: *Hrvatski nacionalni simboli*. Zagreb, 2010.

Jelić

1931a Jelić, Branimir: La caída de Yugoslavia es un hecho inevitable. In: *Croacia Boletín informativo sobre el movimiento nacionalista en pro de la libertad e independencia del pueblo Croata* [Buenos Aires], 1. (1931) 3. sz. 16–20. (1931. február).

1931b Jelić, Branimir: Dr. Milan Šuflay de Otrusevac. In: *Croacia. Boletín informativo sobre el movimiento nacionalista en pro de la libertad e independencia del pueblo Croata* [Buenos Aires], 1. (1931) 5. sz. 1–5. (1931. április).

Jelić-Butić

1978 Jelić-Butić, Fikreta: *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941–1945*. Zagreb, 1978.

Jonjić

2009 Jonjić, Tomislav: Proces Hranilović-Soldin. Prilog poznavanju postanka ustaškog pokreta. In: *Hrvatska između slobode i jugoslavenstva. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 8. i 9. siječnja 2009. u Zagrebu*. Ur.: Jonjić, Tomislav – Matijević, Zlatko. Zagreb, 2009. 167–196.

Jonjić–Matković

2012 Jonjić, Tomislav – Matković, Stjepan: *Iz korespondencije dr. Mile Budaka (1907–1944.)*. Zagreb, 2012.

Juhász

1999 Juhász József: *Volt egyszer egy Jugoszlávia. A délszláv állam története*. Bp., 1999.

Kádár Lynn

2009 *Királygyilkosság Marseille-ben. Eckhardt Tibor visszaemlékezései*. Szerk.: Kádár Lynn Katalin. Bp., 2009.

Kisić Kolanović

1998 Kisić Kolanović, Nada: *Mladen Lorković. Ministar urotnik*. Zagreb, 1998.

Krizman

1986 Krizman, Bogdan: *Ante Pavelić i ustaše*. Zagreb, 1986.

Kvaternik

1995 Kvaternik, Eugen Dido: *Sjećanja i zapazanja 1925–1945. Prilozi za hrvatsku povijest*. Zagreb, 1995.

Lajos

2022 Lajos, Máté: „Ustaška pjesma” kao ustaška himna. In: *Časopis za suvremenu povijest*, 54. (2022) 1. sz. 139–168.

Luburić

1954 Luburić, Vjekoslav vitez: Četvrt stoljeća oružane ustaške borbe. In: *Drina. Vjestnik Hrvatskih Oružanih Snaga* [Europa], 4. (1954) 1–2. sz. 4. (1954. január).

1956 Luburić, Vjekoslav vitez: Hrvatskoj emigraciji. In: *Drina. Vjestnik Hrvatskih Oružanih Snaga* [Europa], 6. (1956) 1–3. sz. 1. (1956. február).

Matijević

2013 Matijević, Zlatko: Starčevićeva hrvatska stranka prava i njezine preoblike (1923–1928). Košutić-Mintas-Šafarove frakcije. In: *Pravaštvo u hrvatskome političkom i kulturnom životu u sučelju dvaju stoljeća. Zbornik radova sa znanstvenog skupa*. Ur.: Marijan, Zdravka Jelaska – Matijević, Zlatko. Zagreb, 2013. 477–525.

Matković

1994 Matković, Hrvoje: *Povijest Nezavisne Države Hrvatske. Kratak pregled*. Zagreb, 1994.

2007 Matković, Hrvoje: *Designirani hrvatski kralj Tomislav II., vojvoda od Spoleta. Povijest hrvatsko-talijanskih odnosa u prvoj polovici XX. st.* Zagreb, 2007.

Milas

1933 Milas, Stjepan: *Oslobodilački pokret u Belgiji*. In: *Nezavisna hrvatska država. Godišnjak 1934*. Ur.: Budak, Mile. Berlin, [1933.] 108–111.

Milićević

1959 Milićević, Vladeta: *A King Dies in Marseille. The Crime and Its Background*. Bad Godesberg, 1959.

2018 Milićević, Vladeta N.: *Ustaša hrvatska revolucionarna organizacija*. Beograd, 2018.

Miljan–Šute

2018 *Revolucionari i ubojice. Iz povijesti hrvatske nacionalističke emigracije u međuraću*. Prir.: Miljan, Goran – Šute, Ivica. Zagreb, 2018.

Nándori

1972 Nándori Pál: *A marseille-i gyilkosság nemzetközi jogi vonatkozásai*. Bp., 1972.

Ormos

1984 Ormos Mária: *Merénylet Marseille-ben*. Második, javított és bővített kiadás. Bp., 1984.

Pavelić

1929 Pavelić, Ante: Uspostava Hrvatske Države. Trajni mir na Balkanu. In: *Hrvatski list i Danica hrvatska. Kolendar za prostu godinu 1930.* Sedmo godište. New York, 1929. 33–54.

1931 Pavelić, Ante: *Aus dem Kampfe um den selbständigen Staat Kroatien. Einige Dokumente und Bilder.* Wien, 1931.

1932 Pavelić, Ante: *La restauration économique des pays danubiens. Le désarmement. Belgrade et la Croatie.* Vienne, 1932.

1942 Pavelić, Ante: *Putem hrvatskog državnog prava. Poglavnikovi govori, izjave i članci prije odlaska u tuđinu.* Zagreb, 1942.

1944 Pavelić, Ante: *Petnaestgodišnjica Hrvatskog ustaškog oslobodilačkog pokreta.* Zagreb, 1944.

2015 Pavelić, Ante: *Doživljaji. Novo, cjelovito izdanje.* Zagreb, 2015.

Perčec

1931 Perčec, Gustav: *Durch Lug und Trug; durch Gewalt; durch Morde. Zur Unterjochung Kroatiens und zum neuerlichen Weltkrieg.* Wien, 1931.

Propis

1932 *Propis o ustaškoj disciplini.* H. n., 1932.

Šadek

2012 Šadek, Vladimir: *Ustaše i Janka-pusztá. Prilozi o djelovanju logora Janka-pusztá i razvoju ustaško-domobranskog pokreta u Podravini za vrijeme monarhističke Jugoslavije.* Molve, 2012.

Sadkovich

2010 Sadkovich, James J.: *Italija i ustaše 1927–1937.* Zagreb, 2010.

Sokcsevits

2011 Sokcsevits Dénes: *Horvátország a 7. századtól napjainkig.* Bp., 2011.

Tomasevich

2010 Tomasevich, Jozo: *Rat i revolucije u Jugoslaviji 1941–1945. Okupacija i kolaboracija.* Zagreb, 2010.

Ustav

1932 *Ustav Ustaše, hrvatske revolucionarne organizacije.* H. n., 1932.

Valenta

1932 *Hrvatski Domobran. Kalendar 1933.* Ur.: Valenta, Ante. Buenos Aires, [1932].

1933 Valenta, Ante: *Domobranstvo u Južnoj Americi.* In: *Nezavisna hrvatska država. Godišnjak 1934.* Ur.: Budak, Mile. Berlin, [1933.] 92–95.

1934 Valenta, Ante: *Spomenica trogodišnjice „Hrvatskog Domobrana” i otkrića zastave.* Buenos Aires, 1934.

Veleizdajnički proces

1930 *Veleizdajnički proces protiv vodje Hrvata dra Vladka Mačka.* H. n., 1930.

Veselinović

2018 Veselinović, Velimir: *Pregled razvoja pravaške ideologije i politike.* In: *Časopis za suvremenu povijest*, 50. (2018) 3. sz. 583–621.

Vladić

2018 Vladić, Vlado: *Sluga Domovine. Život hrvatskoga viteza Vjekoslava Maksa Luburića generala Drinjanina.* Zagreb, 2018.

Volkov

1983 Volkov, Vladimir Konstantinovič: *Ubistvo kralja Aleksandra. Hitlerova zavera*. Beograd, 1983.

Za nezavisnu državu Hrvatsku

1932 *Za nezavisnu državu Hrvatsku. Povodom trogodišnjice „Sofijske deklaracije“ za zajedničku borbu Hrvata i Makedonaca*. H. n., 1932.

MÁTÉ LAJOS

THE FIRST YEARS OF THE USTASHA EMIGRATION

This article examines the founding of the Ustasha, the Croatian Revolutionary Organization, and its activities during the first half of the 1930s. Led in exile by Ante Pavelić, the group sought to liberate Croatia from the Kingdom of Yugoslavia. The Ustasha endeavoured to win the support of Western powers and the Croatian diaspora, publishing numerous papers and establishing organizations among emigrant communities. Alongside these nonviolent efforts, the Ustasha also set up training camps and carried out terrorist acts intended to spark a revolution.

CONTENTS

The Making of Foreign Policy Decisions (László Bíró)	481
--	-----

Studies

Tamás Túróczi: The Forms of Spanish–Japanese Relations during the Reign of Philip III	483
Bertalan Bordás: The Areas of British Foreign Policy Decision-Making in the Victorian Era	515
Máté Lajos: The First Years of the Ustasha Emigration	559
Tünde Fruzsina Kertész: The Early Years of Miklós Kállay's Exile in the United States	593
Levente Várdai: Hungarian Scouts in Australia	617

Book Reviews

The Banat in Two Mirrors (Gábor Demeter)	635
--	-----

Ára: 900 Ft
Előfizetőknek: 600 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél,
vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszáman: 06-80/444-444,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440,
vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda,
Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható az ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja
Történettudományi Kutatóintézetében
(1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.,
telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban
(1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2025. évi megjelentetését a Nemzeti Kulturális Alap
és a Magyar Tudományos Akadémia támogatja.

Nemzeti
Kulturális
Alap

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA

ELTE | HTK
TÖRTÉNETTUDOMÁNYKUTATÓINTÉZET

